

CÂNDIREA

ANUL III

No. 6

EXEM- PLARUL LEI 12.—

GÂNDIREA

REDACTOR: CEZAR PETRESCU
APARE LA 5 ȘI 20 ALE FIECĂREI LUNI

SUB CONDUCEREA UNUI COMITET ALCĂTUIT DIN DOMNII:

LUCIAN BLAGA, DEMOSTENE BOTEZ, AL. BUSUIOCLEANU, NICHIFOR CRAINIC, ADRIAN MANIU,
GIB. I. MIHĂESCU, ION MARIN SADOVEANU, AL. O. TEODOREANU ȘI PAMFIL ȘEICARU

REDACȚIA: FUNDAȚIA CULTURALĂ PRINCIPLELE CAROL
STR. DR. KALINDERU NO. 10, BUCUREȘTI

PENTRU RECENZII ȘI ANUNȚAREA APARIȚIEI, DOMNII AUTORI ȘI CASELE DE EDITURĂ SUNT
RUGATE A TRIMITE CĂTE DOUĂ EXEMPLARE. — MANUSCRISELE NEPUBLICATE SE ARD.
CĂRȚILE ȘI MANUSCRISELE RUGĂM SĂ FIE ADRESATE REVISTEI
LA CĂSUȚA POSTALĂ 170, BUCUREȘTI

20 NOEMVRIE 1923

C U P R I N S U L

SILOGISMUL SLAV (frânturi de
studii) de *Lucian Blaga*..... 113

ELEGIE de *Nichifor Crainic*..... 116

SATUL MEU de *Ion Pillat*..... 117

OMUL DIN VIS de *Cezar Petrescu*..... 119

INTRUN PARC A PLOUAT de *A.
Pop. Martian*..... 127

BUNĂTATE TOAMNA de *Lucian
Blaga*..... 128

CRONICI

IDEL, OAMENI ȘI FAPTE:

Svătăni despre noi..... 129

Schibetti umanitarismului..... 130

Premiile literare..... 130

Literatura maghiară din Ardeal..... 131

P. E. N. Club..... 133

CRONICI LITERARE

ROMAN ROMÂNESC de *Ion Darte*..... 133

Lirica Teroarei de *G. M. Iovanov*..... 136

Un critic literar de tranziție de
Radu Dragn..... 138

CRONICA MĂRUNȚĂ..... 141

Coperta și desenele în interior de DEMIAN

ABONAMENTE: 1 AN, 200 LEI; 6 LUNI, 100 LEI. PENTRU INSTITUȚIUNI ȘI AUTORITĂȚI,
300 LEI ANUAL. ÎN STRĂINĂȚATE: 350 LEI ANUAL. — INSERȚII ȘI RECLAME SE FAC
LA ADMINISTRAȚIA REVISTEI ȘI LA TOATE AGENȚIILE DE PUBLICITATE

ADMINISTRAȚIA: FUNDAȚIA CULTURALĂ PRINCIPLELE CAROL
STR. DR. KALINDERU NO. 10, BUCUREȘTI

EXEM- PLARUL LEI 12.—

GÂNDIREA

EXEM- PLARUL LEI 12.—

GÂNDIREA

SILOGISMUL SLAV

(FRĂNTURI DE STUDIU)

DE

LUCIAN BLAGA

ALĂTURAREA acestor două cuvinte pare cel puțin riscată dacă nu absurdă. Se crede că silogismul rămâne pretutindeni identic, cu sine într'o puritate logică, ce nu poate fi alterată prin diferențele sufletești dela un neam de oameni la altul. Se crede că silogismul rămâne silogism și pe celălalt tărâm, din poveste. Sociologia mai nouă decât poveștile ne învață însă că primitivul își are logica sa cu totul deosebită de a omului de cultură, o logică adaptată mai mult la întâmplările oculte decât la cele ale naturii. Suntem departe de a mai crede în generalitatea articulației logice a minții europene. O logică croită după grupuri etnice nu s'a scris, dar suntem siguri că Indul trăitor în sufletul lumii își are logica sa aparte ca și Chinezul sămănător de orez. Când vorbim despre «silogismul slav» vrem să fixăm cât mai înțipăritor un lucru de mult presimțit: că gândirea slavului are alte încheieturi organice decât a europeanului — meșter tălmăciu al lumii văzute.

*

Banalitatea silogismului ce urmează cu aer de școală are o vechime de peste două mii de ani. Astăzi acest silogism încetează totuș de a mai fi banal, prin aceea că întrebuintarea lui nu e așa de răspândită cum se părea.

1. Toți oamenii sunt muritori.
2. Socrate e om.
3. Ergo: Socrate e muritor.

Așa se gândește de obicei în Europa. Altfel gândește slavul; la el concluzia se abate

în altă direcție și are un oarecare grad de contingentă față de premise. Din premise abstracte, teoretice, el scoate o concluzie — mai mult sau mai puțin — de natură practică; practică în înțelesul de alunecare pe planul acțiunii și al vieții. El ar putea să zică bunăoară:

1. Toți oamenii sunt muritori.

2. Socrate e om.

3. Ergo: lui Socrate nu-i rămâne altceva de făcut decât să se sinucidă.

Dăm dinadins o înfățișare grotescă acestui fel de a gândi.

Cel care a urmărit istoria gândirii rusești a putut să verifice la tot pasul această alunecare din teorie pe planul practic al vieții. Se știe totuș că slavul e un temperament asiatic, mai mult pasiv și cu ochii pierduți peste pământ, decât cu privirea hotărât îndreptată spre nevoile traiului. E o contradicție vădită între gândirea practic orientată a slavului și temperamentul său pasiv; gândirea lui e un surogat al acțiunii. Din premise gândite el nu ajunge la concluzia ce rămâne în cadrul gândirii curate; concluzia sa e de obicei o «acțiune visată».

Slavul nici nu visează, nici nu lucrează; slavul visează acțiuni.

*

Gândirea slavului nu merge drept înainte, ci suferă o refracțiune intrând într'un mediu — fie etic,
fie religios,
fie social.

În dialectica gândirii sale intervine totdeauna un moment de religiositate, de fanatism, de credință, de exagerare maximalistă, care o abate spre pașiștea practică a vieții. De-un veac și jumătate Rusia e astfel laboratorul etic-social al filozofiei europene, laboratorul în care se experimentează sufletește gândurile născute în creierul apusului.

Filozofia romantică a Europei de-acum un veac se transformă în Rusia în «slavofilism». Slavofilismul e «adorarea» «mușicului» ca element anonim al sfintei Rusii, e luptă «sufletească» împotriva Europei, împotriva oricărei năvăliri spirituale de aci, care ar putea să schimonosească străvechiul suflet slav antepetrinic, e «visarea» din răspuțeri de a mântui lumea prin misticismul moscovit. Slavofilismul e concluzia socială a romantismului teoretic din apus.

Materialismul filozofic de pe la 1850, trecând tot de peste hotare în Rusia, se transformă aci în nihilism. Nihilismul vrea răsturnarea din temelie a ordinii sociale existente și înlocuirea ei cu rândueli nouă, așa cum rezultă ele din legile științelor naturale, «din experimentările electrice asupra broaștei». Nihilismul e lupta îndârjită a fiilor împotriva părinților de dragul unor întocmiri pământești fără prejudecăți. Pozitivismul apusean accentuează faptul empiric ca suprem criteriu al cunoașterii; nihilistul, dând o interpretare etică acestei filozofii, vrea mai presus de «orice» fapte pentru binele obștesc. Etica biologică își cere drepturile. Chiar dreptul de ucidere, dacă fapta e chemată să ducă cu un pas înainte spre noua ordine.

Felul de a gândi slav schimbă teoriile științifice și metafizice ale Europei în probleme ce stau în nemijlocită legătură cu vieța și organizarea ei. Toate teoriile se vor broda deci pe întrebări cum sunt cea a muncii, a milei, a binelui, a superstiției, a tradiției, a uciderii, a sinuciderii, a revoluției, a dogmei ca putere socială, ș. a. m. d. Țarul și rolul său pământesc n'a fost numai odată încunjurat de-o întregă metafizică.

*

Gânditorii ruși combat adesea teorii curate științifice prin argumente nu de acelaș fel, ci prin consecințele lor sociale. Se ajunge astfel la un pragmatism ciudat, nu utilitarist cum e cel american, ci etic-social.

Cerņișevski, unul din gânditorii de însemnătate ai Rusiei, vrea să răstoarne teoria lui Darwin despre lupta pentru existență — cu argumente scoase deadreptul din programul partidului său politic. Lupta pentru existență afirmă dreptul celui mai tare. Teoria aceasta aplicată asupra societății justifică exploatarea mulțimei din partea burgheziei reacționare. Cerņișevski e însă un democrat convins, prin urmare (observați acest: prin urmare) teoria lui Darwin nu coresponde realității, ea e o invenție mincinoasă și interesată a reacționarilor.

Acelaș Cerņișevski acceptă cu entuziasm teoria geologică a englezului Lyell despre evoluția continuă, fără catastrofe, a pământului. Pentru motive tot sociale. Fiindcă el, demo-

cratul e pentru o dezvoltare fără catastrofe a societății, — pământul a trebuit să fie tot atât de «democrat» și să se transforme fără salturi.

Lenin încearcă să clatine filozofia lui Mach și Avenarius cam în același fel. Cetățile filozofiei se dărâmă cu berbeci politici. Nu e o simplă glumă. Empiriocriticismul acestor doi gânditori e după părerea lui Lenin o reînviere a subiectivismului lui Berkeley. Prin orice subiectivism se subminează însă «credința într-o lume obiectivă stăpânită de legi, și se favorizează religia, unul din stâlpii de sprijin ai burgheziei. Filozofia lui Mach și Avenarius e prin urmare reacționară». (In ce privește exemplele aduse vezi: T. Masaryk, *Zur russischen Religions- und Geschichtsphilosophie*).

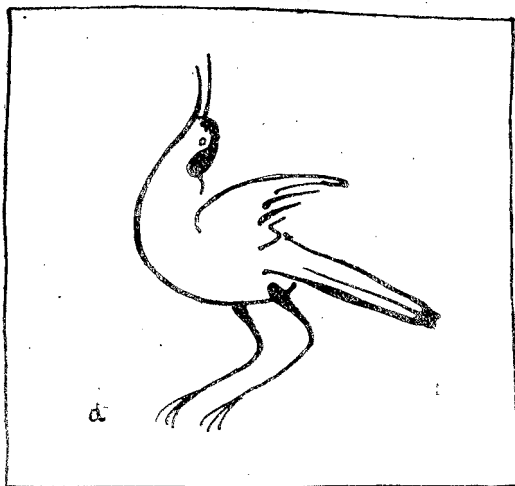
Metafizica pesimistă a unui Schopenhauer e respinsă de alții, fiindcă prin îndreptarea tăgăduitoare a voinții, nu e deloc potrivită să sporească avântul bărbătesc și visurile roșii ale muncitorimei socialiste.

Concepții despre lume și ipoteze pur științifice sunt trecute prin sită socială — și apoi primite sau refuzate după cum se potrivesc sau nu cu idealul social al gânditorului.

*

Se pare că principalele categorii prin care gândește slavul sunt cele etice-sociale. In categoriile acestea își vără el nu numai experiența de viață ci și experiența cosmică. In vreme ce europeanul se orientează numai în acțiune după aceste categorii, slavul și gândește prin ele. «Categoriile etice sunt la el categorii intelectuale». Chiar și ideile sale metafizice sunt influențate prin elemente de organizația socială. (Dumnezeu e un fel de țar).

Urmărind istoria filozofiei rusești rămâi cu oarecare nedumerire. Gândirea rusească aduce prea puțin nou față de cea a Europei; teoria filozofică iasă prea puțin sporită din laboratorul rusesc; totul se reduce din acest punct de vedere la modificări și compromisuri eclectice fără de importanță. Gândirea rusească e totuși de-o originalitate, care nu scapă vederii: tălmăcirea practică a filozofiei europene s'a făcut în visurile slavului. E puțin? Nu. E mult. E mult mai cu seamă fiindcă Europa n'a fost în stare s'o facă. Pentru aceasta a fost nevoie de «silogismul slav».

E L E G I E

D E

NICHIFOR CRAINIC

Aceste vârfuri de molid
Ce picură 'n văzduh rășină,
Aceste vițe ce se 'nclină
Vâltoare verde peste zid
Eu mâine n'am să le mai văd,
Eu mâine n'am să le mai văd.

Aceste stele-călăuze
Surpând din cer vremelnicii,
Aceste cupe străvezii
Brumate sângeriu pe buze
Eu mâine n'am să le mai știu,
Eu mâine n'am să le mai știu.

Aceste mâini prietenești
Intr'ale mele cald lăsate
Cu inima ce le străbate,
Aceste mâini prietenești
Eu mâine n'am să le mai strâng,
Eu mâine n'am să le mai strâng.

Și-aceste cântece pe care
Le cânt cu jumătate glas —
(Aceste vetre unde las
Cenușa flacării fugare,)
Eu mâine n'am să le mai cânt,
Eu mâine n'am să le mai cânt.

S A T U L M E U

DE

ION PILLAT

LUMINA

Te întâlnesc și-aici — Ce drag mi-e ceasul!
M'am aurit acuma de chindii.
Îți măresc umbra, sufletul și pasul
Spre satul unde trebuiai să vii.

Te duc pe tălpi de soare până 'n noapte
Și vei pași 'n condurii lunei noi,
Când răsărind din lanurile coapte
Bătrânii nuci vor întreba de noi.

OILE

Pe câmpul neted ca pe-o masă verde
Un joc de domino s'a resfirat
Pân' ce amurgul — jucător ce pierde —
Il strânge grabnic și-l aruncă 'n sat.

Pe miriști stă o strachină cu lapte,
Și laptele tot picură din ea...
Sub luna plină va dormi la noapte
Un țintirim turcesc pe o vâlcea.

STĂLPII DE TELEGRAF

Am pironit în cuie 'nalte drumul
Să n'o pornească razna 'n porumbiști —
Catarge ancorate cu duiumul,
Ce toate fug când numai tu te miști.

Intindem rămurișuri de rețele
Și în amurg rodim cu soare-aprins...
În toamnă înfrunzim cu rândunele:
Un fel de frunze negre cu piept nins.

PRUTUL

De ce nu vii cu mine la Galați,
O, sat olog, împotmolit pe maluri?
Și voi, căsuțe proaste, de ce stați
Tot în cămeși — sau teamă vi-i de valuri?

Eu merg mereu, voi stați mereu pe loc,
Și totuș ne 'ntâlnim tot față 'n față.
Ce vrajă-o fi, că nu pricep de loc?...
Dacă-aș porni mai disdedimineată!

BROTACUL

O frunză verde a sărit din iarbă
In apă — sperie stelele din lac
Ce tot clipesc din ochi și se întreabă
De dă iar toamna 'n foi... E un brotac,

Un brotăcel cam beat de-atâta vară,
De-atât parfum de flori cam zăpăcit,
Ce se tot saltă pe a lunii scară
Și vrea s'ajungă 'n ceruri negreșit.

UMBRA

Când soarele e sus m'ascund în sânul
Tufanilor cei mari de lângă Prut,
Dar când pornește peste clăi, hapsânul,
Târâș ies tainic și sporesc tăcut.

Poporul meu îl leg de-orice faptură ...
E străveziu și-albastru ca un fum.
Cu pasul tău pășește pe-arătură,
Și chipul lui ești tu culcat pe drum.

CLOPOTUL

Cu-acelaș glas de e botez, de-i moarte,
In dangăt lung și larg, când plin, când frânt,
De peste zări, din cer, de mai departe,
Eu vă aduc tot satul pe pământ —

Voi, drept răsplată, m'ați legat de turlă
Strâns, ca nebunul ce-și ia lumea 'n cap.
Dar limba-mi geme, blestemă și urlă
Când de frânghie trageți să nu scap.

CIMITIRUL

Sunt satul cel adevărat, cel unde
N'au casele nici poartă, nici ferești.
Mă calci — și pasu-ți dă să se cufunde
Și timpul sună-a gol, când mă găsești.

Salcâmi mei îi văd prin rădăcine —
Nu-i mai cunoști de cer și vânturi goi?
Nici frații tăi n'o să-i cunoști în mine
Când trupul ca o haină îl despoi.

Miorcani, Septemvrie 1923.

OMUL DIN VIS

DE

CEZAR PETRESCU

— In rezumat?

— In rezumat, acum chiar, cum ajungi acasă împachetează-ți valiza. Măine dimineață, când trec la gară, mă opresc cinci minute: te remorchez. Cincisprezece zile de liniște, la aer, după o vară întregă în infernul de-aici, au să-ți facă mai bine decât toate calmantele. Am un balcon cu viță sălbatică, cu privesițe pe toată valea — o minune! La noi toamna e foarte frumoasă... Ne-am înțeles; nu?

Era seara, târziu, în grădina restaurantului, la Enescu. Ziua plouase; toamna se anunța friguroasă. Câțiva întârziați, la o masă, sfârșiau cafelele, cu pardesiile între umeri. O femeie cu gâtul înfășurat până sus într'o etolă albă; singură, așteptând pe cineva, curăța cu mișcări încete și plictisite, o pară cu pielița de ceară. Orchestra își strângea instrumentele în sicriușe negre. O coardă de țimbal, atinsă, tresări cu un gemăt. O răsufare de vânt scutură salcâmlor de peste zid, frunze mici, îngălbenite, ovale. Era trist, umed, frig. De câteva zile dispăruseră din stradă pălăriile de pai... Chelnerul începu să adune șervetele. Stinse un rând de lumini.

Gustul țigării era amar; am aruncat-o abia aprinsă. Mă scutură un fior.

— Uite ce ochi ai! Haide, zi că ne-am înțeles...

Mă dădeam greu învins. Toată vara nu-mi odihnisem ochii pe altă verdeață decât frunzele prăfuite ale teilor, pe bulevard. De câteva ori doar, noaptea, respirasem adierea ierbei și a câmpului, înăbușită de mirosul benzinei, la șosea.

Tot timpul durase o secetă încropită, o arșiță uscată care dogorea din ziduri, încingea tabla acoperișurilor, stăruia până după miezul nopții. Tocurile se afundau în asfaltul de gumă. În Iulie și August, toate ferestrele fuseseră oblonite cu hârtie albastră. Trăsurile treceau la ora trenurilor, încărcate cu geamandane și panere, cu femei în haine de călătorie; mântăli cenușii, voalete subțiri înnodate sub bărbie, peste pălării minuscule.

Intr'o vreme tot orașul părușe pustiu. Câțiva trecători furișăți pe lângă ziduri cu pălăriile în mână, tamponându-și fruntea cu batistele. Seara, pe terasele cafenelelor, nici un cunoscut: mazagranul sorbit singur, la o masă cu rotocoale murdare de pete pe urma halbelor de bere; ascultând fără voie precupețirea samsarilor de grâne care-și cântăreau în palmă mostrele de recoltă; spionat de țigănușii vânzători de gazete în așteptarea capătului de țigară aruncat. Asistasem pe urmă la, întoarcerea tuturor; convoiuri de trăsuri și taxiuri, copii cu glesnele înnegrite, femei arămii la față sub spuma voaletelor; bastoane de excursii

cojite, cu vârf de fier; guvernante ținând pe genunchi ulcioare cu chenar românesc, flori de câmp veștede, «suvveniruri» de băi. Se deschiseseră ferestrele; pe grilajuri și pe marginea balcoanelor apăruseră covoarele scuturate din naftalină. Trotuoarele se populaseră iar cu mulțimea sgomotoasă, odihnită, cu nu știu ce aer înviorat și exotic.

Acum mă prindea toamna istovită după nopți de insomnie. Trepidația automobilelor pe caldarâm îmi vibra pe nervi ca pe coarde întinse. Două săptămâni undeva, departe de ziduri, mi-ar fi turnat în vinele obosite, o băutură întăritoare. Dar îmi era greu să mă desprind. Ceva umilitor, cu neputință de mărturisit, mă paraliza nemișcat, mă osândia la această chinuire, tristă, fără nici o îngăduială de evadare.

Prietenul îmi ghici șovăiala din ochi, și întinzându-mi bricheta aprinsă peste masă, surâse bucuros, asigurat dinainte de biruință. Am aprins țigara fără să-mi dau seamă; după două fumuri am svârlit-o.

Hotărât, trebuia să-l ascult, dacă nici fumul țigării nu-l mai puteam suferi...

A treia zi, m'am trezit dimineața neliniștit de atâta tăcere. Nici strigătul de «Chiob, chiop, cărbu...» sub geamuri, nici duruțul camioanelor pătrunzând în ziduri, nici ciorovăeala chivuțelor jos, în stradă... O clipă am închis ochii nedumerit, să mă desmeticesc. Am sărit să dau drumul soarelui.

În ogradă, Alexandru în haina de câmp, strânsă în cingătoare, cu cisme de călărie, cu capul gol, supraveghia un rânđaș care ungea cu păcură copitele unei noatene neastâmpărate. Un curcan cu penele înfoiate, dădea roată, pufnind astmatic pe nări, scuturându-și mărgelele vine. O slujnicuță strânsă în brâu roșu, îngust, lăsă donița cu lapte alături, și-l alungă cu piciorul gol:

— Ptiu, arză-te-ar focu!..

Prietenul se întoarce. Mă văzu în pervazul ferestrei. Mă amenință cu degetul:

— Târziu, leneșule, târziu!

Apoi, către fată:

— Profiro, dă-i repede cu cafeaua.

Cafeaua am luat-o în cerdacul de sus.

— Ei, cum ai dormit? Ce visuri? mă întrebă, întinzând unțel pe felia de pâine de secară și presărând praful fin de sare deasupra.

Dormisem neîntors. De visuri?

— Ciudat! spusei, dând drumul una, câte una bucăților de zahăr, și privind boabele de aier ridicate la suprafața cafelei. Ciudat. S'ar părea că nu mai am nici o fantezie de cheltuit în visuri. Am rămas cu acele de copil. Tu n'ai visat că sbori? Intinzi brațele și plutești imaterial peste vărfuri de biserici, peste păduri care rămân în urmă. La picioarele tale se întinde pământul ca o hartă, cu vine albastrii de ape, cu fâșiile înguste ale ogoarelor, cu serpentina șoselelor albe. Ți se pare călătoria cea mai încântătoare și totuș cea mai firească... Pe urmă alt vis: se ridică în față un munte drept, trebuie să-l urci, ți-e teamă, știi că n'ai să poți până la sfârșit, nu vezi nici o potecă, și ceva te silește; n'ai nici o putință de scăpare, te acăți de pietre, inima se sbate să ți se rupă în piept, ai ajuns la jumătate, o lespede se desprinde sub mână, te rostogolește, ai vrut să strigi și n'a răsunat nici un țipăt, și jos știi că ai să mori, și căderea durează, durează... Te trezești gemând, cu mâinile încleștate în pernă...

Prietenul surâse, desvelindu-și toată dantura, puternică și albă, care-i lumină fața arămie. El nu visa nimic. Era întotdeauna prea obosit ca să poată visa. Dormia cu pumnii strânși, se trezia pe aceeaș parte.

— Dar ceace e minunat, continuai, e că îndată ce ai închis ochii, te așteaptă personaje care apar numai în vis; cu care devii oarecum cunoștință veche. Nu le-ai văzut niciodată aveau. Nici nu există în carne și oase. Dar apar în somn, iau parte la evenimente, dispar o bucată de vreme, apar iarăș; și prin vis îți aduci aminte că le cunoști din alt vis. S'ar părea că o altă lume, magică, afară de cea tangibilă, își toarce un fir al ei, paralel, cu o logică a ei, nelogică numai aparent. Așa apare în visurile mele un personaj providențial. El mă salvează din cele mai grozave primejdii; îmi întinde mâna când lunec într-o prăpastie, se aruncă înnot să mă scoată dela în nec. E un domn cu haine cenușii; un bătrân cu mustățile cărunte, tuse scurt, cu o figură foarte tristă și obosită, cu o cravată îngustă și neagră, strânsă pe un guler tare, din care se vede vârful de metal al butonului. E întovărășit totdeauna de un cățel cafeniu cu picioarele scurte și răsucite în afară, ca

labele de crocodil; un basset cu botul ascuțit și cu urechile pleoștite. Ași ști să spun și cum îl cheamă: Soliman. Are o pată albă pe piept, ochii roșii fără gene, și zgardă cărămizie cu cataramă nichelată. Din visurile de copil, de când au apărut întâi, nu s'au schimbat niciodată, n'au îmbătrânit; îmi par tot așa de familiari ca oamenii întâlniți în viața cea adevărată. În vremea examenelor, când aveam somnul chinuit de grija lecțiilor neînvățate și de spaima profesorilor aspri, omul acela din vis, apărea să mă elibereze de cele mai absurde și înăbușitoare peripeții. Era toată comisiunea adunată în sala de examen, în jurul catedrei. Stăteam cu creta în mână, la tablă, cu tot sângele alungat din vine, cu respirația tăiată, cu mintea golită de tot ce buchirisisem o lună în cărți. — «Cum se numește lacul cel mai însemnat din Africa Centrală?» Ridicam ochii la harta mută din față. Il vedeam; pată albastră între omizile cafenii înfățișând munții. Imi aduceam aminte că seara îl știseam cu siguranță, că deacolo pornesc izvoarele Nilului, că are un nume feminin. Dar întuneric desăvârșit mi se făcea în gând și nu puteam scoate nici o vorbă. Președintele surâdea răutăcios, însemna ceva cu creionul, se întorcea să șoptească la urechea colegului din stânga. — «Cine s'a urcat pe tronul Franței după Hugo Capet?» — «Intr'o piramidă care devine con, apotema piramidei devine generatricea conului, așadar, cu ce este egală suprafața laterală a unui con?» Mi se părea un graiu din altă planetă. Scăpam creta din mână, mototoleam buretele umed. În toată clasa era o tăcere de moarte și nimeni n'avea curaj să miște. Cei trei îmi făceau semn să plec, ca unui osândit care nu mai are de unde aștepta grațierea. Și atunci se deschidea ușa și apărea domnul bătrân cu cățelul. Saluta și mergea direct la președinte, punea pălăria pe aripa catedrei: — «Domnule Președinte, pe acest elev îl iau pe răspunderea mea! Știe materia admirabil! L-ați intimidat» Președintele își ștergea ochelarii cu batista, se înclina pe scaun și răspundea politicoasă — «Atunci se schimbă chestia... Uite elevul Teodorescu Ion; bine la Geografie; bine la Istorie; bine la Matematici!» Domnul saluta, se întorcea și spunea foarte liniștit: — «Deacuma haidem, Soliman! La revedere elevul Teodorescu Ion și vezi, vindecă-te de timiditate!» Mă trezeam fericit, ca și cum aș fi scăpat de o primejdie reală, ca și cum visul rezolva toate spaimile mele copilărești. Altădată...

Dar prietenul nu mai asculta. Ochii lui ageri de stăpân prinseseră de veste o turburare nepermisă în rândueala gospodăriei. Se ridică și țipă din capul cerdacului:

— Costache! Vezi c'a scăpat vițelul Sâmbotinei!

Vițelul, cu picioarele dinainte proptite, sugea de zor, și Sâmbotina, o vacă de Svițera, cu pete mari șocolatii, întorcea capul cu ochii umezi, cu botul negru și ud; se trudea să-și mângâie cu limba odrasla. Argatul se repezi, smulse vițelul, îl trase de urechi, îl fugări la ocol. Sâmbotina mugii în urmă.

— Mă ierți, se scuză Alexandru, întorcându-se la loc și întinzându-și din nou șervetul pe genunchi. Dacă nu-i ții din scurt, toate merg anapoda... Ziceai adineaori...

Nu-mi mai venia să urmez. Prietenul se dovedea prea neatent ascultător. Pe urmă, ce-l putea interesa talmăcirea visurilor: îndeletnicire de babe și de zodieri? Câteva minute nu se mai auzi decât clinchetul lingurițelor în cești, gâlgăitul șfarțului turnat din filtrul de porțelan. Mă surprindeam umplând a doua oară ceașca, turnând cu poftă frișca spumoasă deasupra.

Prietenul mă urmări pe sub sprâncene, încântat de pofta asta sălbatecă.

— Arăți mai bine astăzi... Intr'o săptămână...

Apoi, după o pauză lungă, cu glasul mai încet:

— Mai joci?

Am plecat capul, simțind sângele cum îmi năvălește în obraji. Păream acum foarte atent numai la untul galben, cu picături de apă, întins pe felia de pâine.

Era întrebarea de care mă temeam mai mult. Ochii în fundul capului, toată dezordinea vieții din ultima vreme, vara petrecută neclintit în zăpușala Capitalei; toate erau pricinuite de această patimă ce mă târa tot mai afund. Eram împovărat de datorii. Fugeam de creditori. Nu mai aveam gând decât pentru asta. Imi ocoleam prietenii, vorbeam întotdeauna preocupat, îmi jucau în cap numai partidele dela club, bacaralele de peste noapte, muștrări mie însu-mi, pentru o carte jucată greșit, cu o seară înainte. Spre ziuă, în lumina lividă, oglinzile Clubului îmi reflectau între lumânările cu flacără pălpăitoare, în fumul opac, o figură descompusă de strigoi, cu ochii sticloși, cu tâmplele asudate și murdare. Ceva oribil și ireparabil se petrecea în viața închisă deodată tuturor făgăduelilor; o năruire înceată și fără scăpare, o împotmolire ce avea să mă înghită în curând, pentru totdeauna, în mișu-

neala aceea de declasați și trișori, de chibiți și bufoni, din jurul tripourilor.

Înghiți pâinea în silă. Laptele îmi păru deodată fad, desgustător. Nicăieri mai bine ca aici, departe de oraș, unde vieța se desfășoară robust și firesc; nicăieri nu puteam măsura mai desnădăjduit căderea.

Poate mâna îmi tremură așezând cuțitul pe marginea farfuriei de faianță, poate ochii mi se umeziră.

Prietenul se ridică scuturând fărâmiturile. Ii părea rău de întrebarea negândită, brutală fără voie. Făcu câțiva pași în cerdac. Smulse o frunză roșie, crestată, din vița înșirată pe sfoară, mușcă coada, scuiă sucul acriu. Bătu toaca cu degetele în grinda de lemn. Se întoarse și-mi prinse umerii, într'o pornire frățească.

— Haide! Nu face figura asta de înmormântare. Te-am întrebat stupid, fiindcă după amiază mergem la Vlădulești, la Ordeanu care și-a pierdut averea în cărți. A fost fără intenție. «Firească asociație de idei» cum ne spunea bietul Apostol, dascălul nostru de logică. Acum să coborîm, să-ți arăt livada...

După amiază, trecând cu docarul podul Moldovei, Alexandru opri caii la pas, lăsă hăturile pe braț să răsucească o țigară și după ce sfârși, îmi arătă cu vârful cravașei, în dreapta șoselei, la marginea unui sat, casele lui Ordeanu. O livadă revărsată pe-o coastă de deal, o vie, casă albă printre copaci, câteva acareturi fără împrejurimi. Coti într'acolo pe un drumeac năpădit de ierburi, moale sub roți.

— Acest Ordeanu, îmi lămuri el, după ce strivi cu vârful cravașei o uriașă muscă cenușie pe crupa calului, acest Ordeanu e, după cât știu, cel din urmă vlăstar dintr'o foarte veche familie. A mai avut o moșie de vreo două mii de fălci, pe lângă Roman, două rânduri de case — adevărate palate — la Iași. Le-a dat toate în cărți, de multă vreme. Acum de zece, de doisprezece ani, nu mai joacă. Ii mai rămăsese via asta și livada, vestite pe vremuri. Le-a vândut ca să se mute la București. Zilele acestea face inventarul, predarea. Am pus ochii pe doi mânzoci, cred c'am să-i cumpăr... Sunt de rasă, din herghelia lui Pașcanu. Dealtfel, e plin de datorii, nu știu cu ce-o să mai rămână după ce-o lichida. E o mizerabilă patimă jocul de cărți!.. încheie, și atinse spinările cailor cu cravașa.

Roțile sfârâiră pe drumul căptușit de verdeață. Treceam printre porumburi coapte, gata de cules, cu frunzele galbene răsucite, cu mătasa neagră. Pe măsură ce ne apropiam, gospodăria își arăta paragina. Casa, albă de departe, descoperia ziduri surite de ploi, cu tencuiala căzută, cu tabla acoperișului ruginită, cu ferestrele mici, pătrate și negre, apărate de gratii groase ca obloanele unei închisori. Nici o împrejmuire. Doi stâlpi de piatră, în mijlocul câmpului, arătau unde a fost odată poarta. Un plop uscat, cu trunchiul cojit, cu bețele fără frunze, albe, cu cuiburi negre de ciori. Bălării cât statul omului. Priveliște de părăsire, de sărăcie, de tristețe. Când am tras înaintea scărilor, nici o ușă nu s'a deschis, nici o perdea la ferestre nu s'a dat în lături.

O față, în cămașă de cânepă, murdară și neîncinsă, cu o nuiă în mână, lăsă un cârd de găște lângă hambarul strâmb pe piloți, și lipăi cu picioarele goale, până lângă docar.

La întrebare, nu răspunse, cu mâna dusă prostește la gură.

— Te întreb, unde-i boierul?

Fata scobi cu nuiua în țărână și nu lăsa dela gură mâna înnegrită de cojile nucilor.

— Dă-o dracului! E idioată, frate, se înfurie prietenul înfigând cravașa în toc și sărind jos. Il descoperim noi și fără... Moșule, unde-i domnul de-aici, boierul?

Un moșneag îndoit de șale, cu o redingotă decolorată, cu o pălărie odată verde — rămășiță dintr'o ținută de vizitiu odinioară — se apropie târându-și cismele sparte.

— Te 'ntreb...

— Ha? nu 'nțeleg, iertați...

— Ii surd, n'aude! lămuri fata și fugi la găștele din troscotul prăfuit.

— Te 'ntreb unde-i boierul? conu Iorgu! țipă Alexandru din toate puterile.

— Aha! boierul. Unde-i boierul?..

Moșneagul se scărpină în cap pe sub pălărie.

— Apoi cine știe unde-i boieru! Poate-i încolo, în vie, iertați...

— Aicea toți-s ramoliți! se văetă prietenul. Ce casă, frate, ce oameni!

Trase docarul lângă grajd, desprinse singur și înnodă ștreangurile, aduse dintr'o iesle un braț de fân, și după aceea am plecat amândoi în livadă și în vie, în căutarea stăpânului. Acolo pustiirea era mai jalnică. Via cu goluri mari, năpădită de ierburi; viță sălbătăcită,

cu ciorchine uscate, cu vrejurile încâlcite. Am mers până în fund, ne-am întors pe altă potecă; nici o suflare.

Ne-am oprit lângă un iezor, pe jumătate uscat. Fusese grădină odată, împrejur. Mai rămăseseră câteva flori de toamnă, dimitrițe albe, încă nevestejite de brumă. Câteva tușiuri de copăcei mici, dintre acei cari cresc în jurul mănăstirilor, ca niște tui pitici, ale căror frunze frecate între degete miros a busuioc și a smirnă, și se numesc deaceea poate, lemnul domnului. Trecând am rupt un vârf moale de crenguță să respir mireasma. Ceva a țipat metalic deasupra capului, s'a depărtat cu fâlfăire mătăsoasă de aripi. Am tresărit amândoi. Erau o pereche de păuni. S'au oprit pe acoperișul unui chioșc cu ferestrele sparte, fără uși. Acolo păunul și-a desfoiat evantaiul cozii, minunată podoabă cu ochiuri irizate: verde, albastru, negru și auriu. Păsările acele cu pene de bogăție somptuoasă și paradisiacă, făceau mai tristă sărăcia și ruina dimprejur. Dintr'un castan se desprinse un fruct cu ghimpi, se desghiocă la picioarele noastre, lăsă să se rostogolească în nisip două castane gemene, cu coaja lustruită și uleioasă.

Roteam ochii nedumeriți, ne mai știind încotro să pornim, când apăru după un garduț de liliac, stăpânul acestor triste locuri. Venia cu pălăria cenușie trasă pe ochi, fără să grăbească, cu mâinile spânzurate dealungul trupului, ca un om foarte plictisit, care nu-și găsește de lucru. Când se apropie, dădu ziua bună cu glasul moale, în silă. Il privii cu ochii lărgiți, cu senzația unui bolnav care-și pierde neașteptat stăpânirea judecății. *Omul acela, pe acolo, așa, l-am mai văzut venind odată.*

Un câine cafeniu isbucni din tufișurile de liliac, lătrând hârțagos.

— Sst! Aici, cuminte, «*Soliman!*» îi strigă stăpânul, și cățelul cu picioarele răsucite de crocodil, se apropie dând din coadă, prietenos deodată.

Am strâns brațul prietenului:

— Omul din vis! gângăvii.

Alexandru nu auzi ori nu înțelese. Strânse scuturând mâna bătrânului, apoi se întoarse către mine:

— Coane Iorgule, să-ți prezint un vechiu prieten al meu...

Imi întinse mâna firesc, cu nepăsare, ca unui om întâlnit întâia dată.

— Cum, nu mă cunoști? mă împingea nebunește gândul să adaug. Eu sunt elevul Teodorescu Ion, care nu știam să răspund cum se numește lacul cel mai de seamă din Africa Centrală, cine a fost urmașul lui Hugo Capet, cu ce este egală suprafața laterală a unui con... Pe mine m'ai salvat din primejdie la examenele din vis și dela catastrofele cele mai groaznice petrecute în somn. Eu te-aș fi recunoscut dintr'o mie! Și pe Soliman îl cunosc. Uite cum mă privește. El par'că-și aminteste ceva...

Dar acestea nu le puteam spune și mă sileam să păstrez înfățișarea cea mai nepăsătoare cu putință. «De sigur așa începe nebunia!» — imi spuneam, și imi fu deodată o groaznică și nestăpânită frică de mine însu-mi. «Acum am să săvârșesc ceva extravagant, am să încep a merge în mâini sau am să încep a striga că am creerul de sticlă»... Dar toate în jurul meu erau ca mai înainte, le vedeam cu aceiași ochi; și mustața lui Alexandru, neagră, tunsă rotund deasupra buzei și inelul lui cu piatră albastră de pe deget, când gesticula, și glasul îi suna acelaș, fără nici o schimbare. Cerul de toamnă era albastru și calm deasupra. O pasăre se legăna pe un vârf de creangă. Imi șoptii în gând numele copacilor, al plantelor dimprejur; le recunoșteam, nu le uitasem; nimic, nu-mi era turbure în gândire. De ce atunci neliniștea și senzația de mister? Cum pătrunsese omul din vis în vieața cea adevărată? Și cum putea vorbi natural, simplu, despre lucruri obișnuite? Incercai să-mi încord toată atenția la înțelesul cuvintelor, în care mă așteptam să descopăr sensuri tănuite. Dar nu era nimic. Fu vorba îndată despre măsura exactă a hectarelor vândute, despre prețuri, despre inventarul gospodăriei ce avea să se desfacă în cele patru vânturi, peste câteva zile.

— Măine vine Horoviț, spuse Iorgu Ordeanu, fac predarea... M'a cam luat repede, domnul negustor! Incep să împachetez lucrurile, câte mi-au mai rămas. Mi-e foarte greu. Sunt singur. N'are cine mă ajută. E un ceas trist, acela când ești nevoit să pleci din locuri pe unde ai copilărit, ca să faci loc altui stăpân, în camera ta, unde a fost patul tău...

Mi s'a părut că glasul îi tremura sfârșind. Dar prietenul nu luă seama. El era cu gândul la afacerile lui.

— Coane Iorgule, mânăzocii cei murgi, cred că nu i-ai dat. Un preț bun, așa oferi și eu, dacă...

O clipă am simțit un ușor dispreț pentru acest început brutal de precupețire. Graba aceea de a nu scăpa un prilej, mi se păru din partea prietenului, asemănătoare în totul cu lăcomia ovreiului Horoviț, care a doua zi avea să ia în primire rămășițele acestei ruinate gospodării. Aș fi dorit poate mai multă delicateță, în trecerea asta bruscă dela tristețea neîmpărtășită de nimeni, a proprietarului expulzat, la aspre chestiuni de negustorie. Deaceea am renunțat să ascult. M'am dat în lături, cu mâinile la spate, rezemate de un copac, și am rămas privind.

Nu mai putea fi nici o îndoeală: era fără nici o schimbare omul din vis. Figura lui cu linii subțiri și obosite; ochii albaștri-șterși sub sprâncenele sure; ticul cu care-și smulgea vorbind mustața căruntă; cravata îngustă înnodată pe gulerul înalt și tare, de unde se vedea vârful metallic al butonului; hainele acelea demodate dar periate până la ultimul fir de praf; toate îmi erau cunoscute până la cel mai mic amănunt. Din nou a început să mă înspăimânte teama nebuniei.

Cățelul cafeniu se așază înainte, cu capul nemișcat, și mă privi cu ochii lui castanii, fără gene, cu o atenție care mă sfredelă. L-am împins la o parte cu piciorul. Fugi câțiva pași. La umbră se întinse cu botul pe labe și din nou mă ținti cu privirea neclintită. Era câinele din vis. Il chema și Soliman. Incepură să-mi vâjâie urechile. Am făcut câțiva pași. Mă ustureau palmele apăsate în coaja copacului. În piele, rămăseseră urme încrustate din grunzurii scoarței; am frecat mâinile să aduc sângele la loc.

M'am îndreptat către iezerul cu apa scăzută. În urma mea, prietenul și Iorgu Ordeanu rupeau prețul cailor; am socotit de prisos să fiu martor tocmelilor lor negustorești.

Pe poteca cu fire târâtoare de portolac printre pietre, pășeam întâia oară și totuși aveam impresia neliniștită că pe acolo, așa, am mai mers odată. M'am oprit pe țârm, lângă o punte cu scândurile putrede. O broască neclintită, verde cu ochii de sticlă aurii, sta acățată cu labele minuscule de nivelul apei, nemișcată, ca un gimnast pe un trapez nevăzut. Așa, ca acum, mă privisem odată în apa aceea, cu vegetația solzoasă și verzuie deasupra, din care se desfaceau ici colo numai ochiuri transparente. Imi aduceam aminte halucinant... Acolo am stat, lângă stâlpul cu un capăt de frânghie rupt, unde e un tufiș de mintă. De sub picioarele mele a svâcnit o salamandră cu trupul negru și galben, cu coada lățită într'o creastă subțire ca a reptilelor fantastice gravate în cărțile de basme; am tresărit, am alunecat, am scos un strigăt; din capătul aleii acesteia a venit fugind domnul bătrân, cu câinele cafeniu; mi-a întins mâna, m'a scos șuroind de apă, plin de liane. Cățelul s'a gudurat în jurul meu, mirosindu-mă cu botul lui lung... M'am trezit atunci cu dinții clănțanind...

Ce bine mi se lămurea visul, ca și cum m'aș fi desmeticit acum din el! Imi aduceam aminte și de dimineața aceea, când m'am deșteptat cu spaima svâcnindu-mi încă inima de copil... Rosteam rugăciunea în genunchi, pe patul cu așternutul nestrâns. Repetam după vorbele mamei, fiecare frază, dar gândul mi-era în altă parte; vedeam, pe geam, cum aducea Catinca, bucătăreasa, o farfurie cu fragi dela pivniță și două sticle de sifon verzi. — «Unde te uiți?» mă muștră mama. Și atunci am început să spun repede, ca să sfârșesc: «...și nu ne duce pre noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău — Amin...»

Când am terminat, cum am ridicat ochii la icoana cu Sfântul Gheorghe în zalele lui împlete, împungând cu sulița balaurul; mi-a răsărit în minte salamandra din vis, spaima înnecului, și am început să plâng încet, cu fruntea rezemată de scrinul de nuc, care mirosea a văpsea și a ceară. — «Ce sunt prostiile astea?» întrebăse mama blând, cercetându-mă cu ochi mirați. Am povestit întâmplarea din somn, domnul cu cățelul cafeniu; Soliman. Mama mi-a netezit părul cu inele încârlionțate. — «Ești mare de acuma, nu trebuie să te sperii de prostii!» Apoi am sărit, uitând repede tot, cu ușurința aceea fericită a copiilor, de a trece dela plâns la bucurie. Auziam dincolo, în sufragerie, sunetul farfuriilor, știam că mă așteaptă porția de fragi cu smântână, paharul de sifon cu sirop de smeură, care înțepă nările ca o sută de vârfuri de ac.

Acestea mi le aminteam, și recunoșteam iezerul cu apă verzuie, și îmi era cunoscută poteca cu frunze de portolac târător; iar domnul acela din visul copilăriei, din toate visurile, era Iorgu Ordeanu; și cățelul cu ochii cafenii, fără gene și cu zgarda cu cataramă de nichel, era Soliman; erau toți aici, aveau, în vieța cea adevărată.

Mi se părea că în soarele palid de toamnă, pe malul ierbos, se depărta un copil în capotul lung de noapte, cu picioarele goale, cu părul încârlionțat, arămiu; un copil care se temea de salamandre, aștepta farfuria de fragi, plângea cu capul rezemat de scrinul cu miros de văpsea și ceară; și nimic nu putea fi între copilul acela cu ochii limpezi și cu sufletul vir-

ginal, și între strigoii din mine, veghind lângă masa verde, cu degelele uscate de praful de cretă și tăbăcite de tutun, în fumul și în sudoarea cluburilor. Și soarele toamnei cobora tot mai palid, și tot mai nedeslușită și aeriană se depărta topindu-se fantoma copilului în capotul alb, printre copacii cu frunzele veștede...

Mi-am scos pălăria să răcoresc fruntea.

— Prostii! Toate sunt fleacuri; anemie, oboseală!.. îmi silabiseam apăsător să-mi alung gândurile.

M'am aplecat să culeg o piatră, am aruncat-o în broasca neclintită pe luciul apei. Broasca s'a cufundat, și-a scos capul alături, în mătreața vegetală a apei, cu ochii cercuiți de inele aurii.

Când m'am întors, Soliman era la spatele meu, cu botul întins pe labe, țintindu-mă cu ochii lui cafenii, fără gene.

— Mergem de-acum! îmi strigă Alexandru, făcându-mi semn cu mâna. Numai să mai vedem încă odată mînzocii...

În grajd, caii întoarseră dela iesle, privirea umedă, către noi. Erau cu părul scurt, lucios, neted, pe trupurile musculoase și tinere. Ronțăiau fânul apropiindu-și boturile, ca și cum și-ar fi șoptit ceva prietenos. Alexandru îi netezi cu dragoste pe crupa pietroasă.

— Aista-i Murgu, aista, cu stea albă înfrunte, Zarif! lămuri Iorgu Ordeanu.

— Măine dimineată trimit omul să-i ia. Imi dai și căpestrele, spuse Alexandru, plecându-se încă odată să pipăie picioarele subțiri și nervoase.

— Înainte de a pleca, n'o să refuzați o cafeluță...

Am sorbit cafeaua, servită în cești desperechiate și fără toartă, pe o tavă mîncată de rugină, în cancelaria cu condici și registre răvășite, pe o masă de scânduri geluite, fără vâpsea, cu stropituri de cerneală violetă. Am deschis, fără să-mi dau seama, o carte cu scoarțele de piele, pe care erau urmele rotunde ale unui pahar cu lapte. Era o ediție rară, de Amsterdam, din «Contes de la Reine de Navarre», cu gravuri și inițiale de artă, cum se tipăreau numai odinioară. Am rășfocit îndată cu lăcomie filele de hârtie mătăsoasă, cu istorisirile sensuale și grațioase ale reginei Margareta. Între două pagini lunecă un fir de trifoiu cu patru foi, presat de cine știe când, pus acolo de cine știe ce mână. Frunzele mici, subțiri, uimitor de verzi și intacte, aminteau degete fine de femeie, care au întârziat visătoare pe foile cărții, degete ce nu mai sunt. Am așezat la loc firul de plantă fragilă, întârziindu-mi ochii pe începutul capitoului însemnat de necunoscuta cetitoare: «... Dans la cour du roi et reine de Castille desquels les noms dits ne seront, y avait un gentilhomme si parfait en beauté et bonne condition...» Asta îmi desmormânta o pasiune pierdută acuma, pentru lucruri rare și de preț, înainte de a mă îngropa în fumul tripourilor. Era ca un parfum vechiu și pierdut, ca un rețetă fără putere de întoarcere...

— Sunt din biblioteca lui bunicu-meu, a lui Iordache Ordeanu... Era un amator cunoscut de toți anticarii din Europa, explică stăpânul cărții, punând alături, pe tablaua ruginită, sticla de rom cu gâtul știrb.

La întoarcere, soarele apunea în față, într-o năruire de nori viorii, ca o prăbușire uriașă de forturi cerești. Dinspre apă sufla vânt rece, toamnătic, fâșâind în porumburile uscate. Trapul cailor creștea, întetit de răcoare și de amurg.

— Strașnici mînzocii lui Ordeanu! Am să scot o pereche de cai din ei...

N'am răspuns. Incântarea asta îmi părea vulgară. Preocupările prietenului erau din cele mai comune: cai, viței, stoguri de fân.

Târziu, n'am putut răbda cuvintele care mă rodeau.

— Alexandre, mi se întâmplă ceva foarte ciudat... Iorgu Ordeanu...

— Ei?

— Iorgu Ordeanu, închipue-ți, e omul acela din vis, despre care-ți vorbeam...

Prietenul lăsă țigara din gură, se întoarse pe jumătate și mă privi lung, cu atenție. După o vreme, cu o ușoară și miloasă îngrijorare:

— Ar trebui să stai mai mult aici. Ai nevoie de liniște...

Asta voia să zică, într'un fel mai ocolit, că aveam nevoie de căutare serioasă. Am socotit de prisos vorbele. Drumul până acasă l-am făcut în tăcere, îndepărtați deodată unul de altul.

După trei zile, au pornit ploile. Mărunte, monotone, cu neguri întristând lumina.

A început să mă apese liniștea din casa goală. Prietenul alerga pe câmpuri, călare, după

treburile lui, se întorcea numai la vremea mesei, arunca pelerina udă, îmi povestea îndelung afaceri și planuri care nu mă puteau interesa. Incepea să caște, îl doboră somnul de vreme. Rămâneam singur, ascultând până târziu ploaia, vântul, sbătându-se în ferești. Mă răsuceam în așternut. Întorceam pernele pe o parte și pe alta, căutându-mi un culcuș bun. Aprindeam și stingeam lumina. Căutasem ceva de cetit, să-mi alung urâtul. În biurou n'am găsit decât cărți de gospodărie: Cultura plantelor furagere, Noul tratat de sericicultură, Almanahul plugarului, Catalog de seminți pe anul 1923. M'am gândit la edițiile rare din biblioteca lui Iordache Ordeanu, la povestirile galante ale reginei Margareta. Am trimis un argat, călare, cu un bilet la Vlăduțeni. S'a întors fără nimic. Iorgu Ordeanu plecase. Casa era închisă. Slugile schimbate. Stăpânul cel nou, Horoviț, vestise că la primăvară are să dărâme tot, până la temelie, să ridice acareturi noi.

Mă înăbușeau ceasurile fără sfârșit. Toată noutatea acestei vieți care mă fermecase la început, se prefăcu într'o nemărginită plictiseală. Îmi surprindeam gânduri josnice; disprețuind simplitatea mulțumită de sine, a prietenului ce-mi dădea ospitalitatea. Îl priviam cu milă cum urcă scările tropăind, cu cismele încărcate de noroiul dela grajd. Pentru cine muncea de cu noapte? pentru ce aduna? Simțiam că râsul, vorbele, îmi sunau fals, în silă; îmi era rușine de ipocrizia asta descoperită de mine. Trebuia să plec...

Seara, din cerdac, vedeam trecând în ploaie, în vale, peste podul de fier, expresurile cu vagoanele iluminate. Goneau către oraș, către forfotă omenească; către barurile și cafenelele cu lumini crude de becuri electrice și acetilen, către străzile lărmuitoare, către viața trepidantă și ucigașă de care nu mă mai puteam lipsi. Priviam din capătul cerdacului, printre vițele cu frunzele căzute, până se stingea cea din urmă lumină roșie, din spatele ultimului vagon. Tăcerea îmi așuia în urechi. Auziam șoarecii fugărindu-se în pod, carii sfredelind grinzile.

Intr'o dimineață, Alexandru a înțeles, a pus caii la docar, m'a întovărășit până la gară. Ploua mărunț; câmpurile negre erau înăbușite în păclă. Din arăturile ude se înălțau aburi. Casele singuratice, la margine de șosea, apăreau tăcute și triste în bură. Mâncocii lui Iorgu Ordeanu, cu cozile scurte și cu coamele tunse, se întindeau la drum în trap ropotit și cadentat; mi se păreau totuș că înaintează desnădăjduit de încet. Ne-am despărțit în tăcere, nemulțumiți. Toate gândurile bune ale prietenului dăduseră greș. Mă simțiam vinovat. Nu găsisem un cuvânt bun, cald, de mulțumire. În vagon am dormit dus, întâia oară după atâtea zile.

(Sfârșitul în numărul viitor).

INTR'UN PARC A PLOUAT

DE

A. POP MARȚIAN

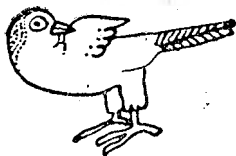
CA păsări cenușii, ușoare,
In sboruri grăbite, mari, se desfac.
Frunzele de umbră căzute înainte de toamnă în lac,
Frunzele tăcute, aș spune visate,
Peste dealul coroanelor de plopi foșnitori
Tot mai străvezii frunzele se pierd în nori.

*

Mai râde pajiștea de romanițe, ca o femeie albă tolănită
Vântul să-i sbicească vârful sânilor,
Ritmîc se leagănă cingătoarea ei de cicoare,
Iar arini, cu trup de argint
Torc în vântul cald suspine de mătase
Pentru somn de greer,
Pentru visele luminoase.

*

Acum apa, oglindă încrețită de amintirea vântului
Răstrânge un șirag
De plopi adânci cu trunchiuri în zig-zag.
Și au ieșit două broscuțe să privească ultima dată soarele
Pe două insule verzi de nufăr,
De unde se privesc pe furiș între ele...
Și poate că se iubesc, și poate că sufăr...

124

BUNĂTATE TOAMNA

DE

LUCIAN BLAGA

POMI suferind de gălbinare ne iasă în drum, —
o minune e câteodată boala.
Pătrunse de duh
fețele-și lungesc ceara,
dar nimeni nu' mai caută vindecare.

Toamna surâzi îngăduitor pe toate cărările.
Toamna toți oamenii 'ncap laolaltă.
Iar noi cei altădat' atât de răi
azi suntem buni — par'că am trece fără viață
prin aurore subpământești.

Porțile pământului s'au deschis.
Dați-vă mâinile pentru sfârșit:
Ingeri au cântat toată noaptea,
prin păduri au cântat toată noaptea
că bunătatea e moarte.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I & F A P T E

STRĂINII DESPRE NOI

CÂND o revistă foarte populară franceză «Les Annales», s'a hotărît să închine câte un număr «națiunilor amice» și când a venit și rândul României, ne-am bucurat și noi de onoarea câtorva fotografii și a câtorva articole, semnate de președintele Senatului francez Doumergue, de primulul Lionului, Herriot, care ne cunoaște atât cât ne poate cunoaște un drumeț în treacăt, de Robert de Flers, Abel Hermant, Adolphe Brisson. Articolele prietenilor acestora erau binevoitoare excesiv. Cu fotografiile am avut mai puțin noroc; palatul regel n'are după cât știm nimic prea monumental, nici românesc, nici altfel; palatul de Justiție aduce numai bine cu o cazarmă, piața Sf. Gheorghe cu lupoaica ei nu e nici cel mai pitoresc nici cel mai estetic colț al Bucureștilor; iar d. Victor Antonescu nu e, sperăm, nici cel mai reprezentativ om din țara românească, și nici cel mai frumos bărbat dintre Dunăre și Nistru ca să fie expus străinătății ca moștră de daco-roman. Chiar țărâncă de pe coperta revistei, era o reproducere fotografică după o carte poștală, dintre acele pe cari plutonierii în vilegiatură le trimit iubitelor cu stihurii din d. Victor Eftimiu.

Ar fi stat mai bine în locul fotografiei o reproducere după o țărâncă ori un cioban de Grigorescu; în locul pozei d-lui Victor Antonescu figura unui savant, ori artist, ori scriitor român; în locul Spitalului «Costachi Negri» din Iași, Trei Erarhi, sau Curtea de Argeș, sau un colț răcoros cu vârfuri de brazi din Sinaia, sau o plută pe Bistrița, sau defileul Oltului, sau atâtea priveliști altele, mai românești, decât piața unde stă așezat pe soclu de marmură stropită de roțile birjelor daful maicei Roma cea bătrână.

Dar nu s'a găsit acolo, pe lângă fotografia doamnei Caribolo, loc nici pentru zece rânduri scrise despre arta populară românească, pe care totuș un savant francez și om de gust, Henri Focillon o găsea acum un an încântătoare; nici pentru câteva note despre pictura, literatura, muzica, oamenii noștri de știință. Ba, greșesc! Pentru a repara uitarea, după două luni, într'un număr dela sfârșitul lui Octomvrie, revista pariziană ne-a adus și un articol semnat de un indigen, d. Cincinat Pavelescu, unde se vorbește despre

meritele d-lui Duca, — «de diplomate brillant qui a Lausanne, et dernièrement encore dans l'entrevue de Sinaia, a su nous donner la mesure de son habileté et de son talent». Tot în acel număr, contribuție a literaturii românești, ni se oferă și un sonet de poeta română foarte cunoscută fără îndoială, și foarte talentuoasă, și foarte reprezentativă, D-ra Valentine de Wolmar. Nu vrem să atingem o femeie nici cu o florică de stil, deaceia ne abținem a prețui «son beau chant d'amour émouvant et sincère». Ne îngăduim doar a face mărturisirea brutală, că deși urmărim de aproape toate publicațiile românești dela Huși până la Oradia-Mare și dela Cetatea Albă până la Calafat, n'am întâlnit nicăieri și niciodată o literatură română cu acest nume, pronume sau pseudonume.

Aiurea, ni se pare că avem mai mult noroc. Acum un an, revista ungurească Tüz din Viena, publica aproape în fiecare număr traduceri din scriitorii români. Acelaș lucru se întâmplă și acum cu Prager Presse. Revista italiană «Il Concilio», a tradus de câteva ori din Regina Maria Sadoveanu, Arghezi. În editura aceleiași reviste, de către directorul ei G. F. Cechini și compatriotul Marcu, a fost tălmăcit în italienește un întreg volum de Sadoveanu, despre care vom vorbi în altă parte. Acum primim un număr al revistei italiene din Fiume, DELTA, închinat în întregime literaturii românești. Un studiu de Volfango Giusti lămurește însemnătatea și frumusețile literaturii noastre populare, documentat cu numeroase citații din doinele, din baladele, din legendele, din cântecele haiducești, din horele noastre și din cântecele de leagăn. Nu sunt simple aprecieri la întâmplare, ci păreri întemeiate pe o cunoaștere de aproape a sufletului de care e străbătută această literatură legată de câmp, de pădure, de pâraiele noastre, de truda cea de toate zilele și de dorul care plutește ca o cântare melancolică de buciom, la țărâla sus, când scapătă soarele după munți. În câteva pagini sunt traduse «Legende de despre maica Dormului», din Bucovinași din Banat, după ediția lui Marian din 904. Din «Materialul folkloristic» al lui Tocilescu se dau câteva zeci de proverbe, însemnări de medicină populară.

Despre literatura românească de astăzi, tot d. Volfango Giusti scrie însemnări juste, găsim că așa cum se află, la încrucișarea a două lumi — slavă și latină — e predestinată să înfățișeze într'un viitor apropiat, sinteza de gândire și de năzuință a acestor două culturi atât de deosebite. Autorul arată însemnătatea operii lui Eminescu, Coșbuc, Zamfirescu, Caragiale, Iorga, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Iosif, Anghel, Goga, Agârbiceanu, Rebreanu. Evoluția prozei și a poeziei românești din ultimii cincisprezece ani, e urmărită astfel de un ochiu care ne cunoaște bine și de aproape; se amintesc numele lui Arghezi, Minulescu, Bacovia, Crainic, Demostene Botez, Ion Pillat, Blaga, Adrian Maniu, Jean Bart, Cazaban, până la cel

mai tânăr și mai fraged: Ionel Teodoreanu. Nici rostul revistelor nu este uitat. Numărul cuprinde și numeroase traduceri din Demostene Botez, Nichifor Crainic, Lucian Blaga, Cezar Petrescu; însoțite de scurte note critice lămurind locul fiecăruia în scrisul românesc de după războiu. Nu sunt însemnări seci. Autorul nu «s'a informat» numai, ci a pătruns în sufletul lecturilor. Deaceea vorbește despre poeți cu pitoresc și dragoste. O pildă: — «Demostene Botez potrebbe chiamarsi il poeta del tragico quotidiano, espresso in note dolorose, come il suono della tromba durante la sepoltura di un soldato, in un pomeriggio di primavera, di cui parla in un suo poema...».

SCHIEBERII UMANITARISMULUI

CUM era și firesc, tendințele pacifiste de după războiu au căpătat o formă mai precisă sub condeiele câtorva scriitori germani și francezi cari, în publicații europene ca «Neue Rundschau», «Nouvelle revue française», «Revue de Genève» și «Europe» și-au trimis unii către alții strigătele des-nădăjduite de împăcare și de înfrățire. S'a zis: problema Rinului și problema Europei și deaceea vedenia păcii continentale plutește ca mitica Loreley, pe valurile fluviului legendar. Utopie încă, idea Statelor unite ale Europei, — Paneuropa, cum îi zice tânărul filozof Coudenhove-Kalergi, Suprastatul european, cum îi zice romancierul Heinrich Mann, — va avea poate darul să vestească odată și odată — Erdă țâșnită din măruntaiele pământului — amurgul zeilor imperialiști cari s'au luptat până la sleire pentru aurul Rinului. Nu odată poeții au fost profeți. Deaceea oridecăteori spirite distinse din stânga și din dreapta fluviului fatal își schimbă apelu: ile cutremurate de durere și de speranțe, ele trezesc ecouri calde în sufletele noastre. Acești scriitori, fie Romain Rolland ori André Gide, fie Heinrich Mann ori René Schickele, își smulg strigătele din durerile și din speranțele celor două mari popoare ale lor. Arta și credința încovoiaie adesea arcuri de curcubeu dintr'o parte spre cealaltă.

Dar alături de categoria acestor luptători iluminați, foiește o liotă de gălăgioși mediocri pe cari i-am numi clântăii umanitarismului, dacă n'ar fi, mai exact, «Schieber»-ii literari ai acestor nobile dispoziții pacifice, încă timide, ale popoarelor. Ei sunt răspândiți pretutindeni, samsari in-

ternaționali, și se provoacă reciproc în anchete «europene», trimitându-și la răstimpuri, «cugătărele» umanitariste trâmbitate cu alaiu. Fie că ancheta se face la Paris, la Viena, la Bratislava sau la București, aceleași nume apar în toate, acelaș vag și leșinat idealism umanitar se vântură, aceeaș lipsă de idei caracterizează veșnicul lor răspuns. Cine a urmărit această serie de așa zise anchete internaționale, ce se mută, ca circurile celebre, din țară în țară, le reduce foarte ușor la aceeaș asociație de coreligionari mediocri. Nu sunt numeroși. Se pot număra pe degete. Sunt însă guralivi și foarte săritori să se recomande unii pe alții, față de popoarele printre care trăesc, — genii literare și filozofice. Umanitarismul acesta, la urma urmelor, rentează. Barbușii Franței, Zweigii Austriei, și, după dânșii, Relgișii României isbutesc să devină, oricum, «glorii europene», «oameni europeni»: recomandându-se, laudându-se, traducându-se, repetându-și la infinit articolașul de mărunțișuri internaționale. E o categorie literară ce corespunde, în ordine economică, îmbogățitorilor de după războiu. Iată de ce i-am numit *Schieberii* umanitarismului. Prilejul neplăcut să-i amintim aici ni-l dă o revistă a lor de curând apărută în București, al cărei număr prim apare, firește, cu «ancheta» de ligoare. Ancheta se începe astfel: «Se mai poate vorbi azi de supremația culturală a Europei?» — ca și cum această supremație culturală ar fi trecut în mâinile nobile ale Africei. Revista se chiamă «Omul liber» iar cugetătorii cari pun așa de grave probleme internaționale sunt d-nii Delafras și Ion Pas.

PREMIILE LITERARE

SE întâmplă ceva ciudat. Ministerul Artelor, amintindu-și că nu e numai al Operetelor, Operii și Teatrelor, și-a oprit o clipă ochii și la literatură. Dintr'o rămășiță de buget scăpată prin cine știe ce minune neatinsă de d-nii Leonard ori Fotino, s'au rupt cincizeci de mii de lei cari au fost distribuiți premii la nouă scriitori. Întâmplarea a iscat o adevărată furtună. Cele din urmă mărâieli se mai aud și acum încă la periferia literaturii. Fără nici o îndoială că nu ne putem îngădui a judeca obiectiv dacă alegerea a fost ori nu chibzuită. Dintre cei nouă scriitori premiați, opt — în afară de d. Al. Stamatiade, — sunt colaboratori ai «Gândirei»;

și din acești opt — șase, în afară de d-na Claudia Milian și Ion Buzdugan, — sunt colaboratori statornici. În aceste condiții obiectivitatea ar însemna ipocrizie curată.

Discuția acestor premii desbătută în diferite gazete, nici nu s'a pus de altfel asupra alegerilor, ci asupra chipului în care cărțile sau autorii, au fost onorați cu distincția ce le îngăduie să înfășure volumul cu o bandă cu inscripții ispititoare pentru cetitor. Asupra alegerilor discuția a rămas numai în cafenea. Acolo firește fiecare s'a simțit ofensat. Se știe că fiecare cetățean care a tipărit o carte are drept la cel puțin un premiu. Unul are

familie numeroasă. Altul nu și-a învâit de trei ani gulerul la palton. Al treilea are nevoie de teaca mănușilor de piele, pentru a se desvâța să-și roadă unghiile trei ceasuri pe zi înaintea ceștei de șart golită, și toată lumea știe că mănușile de piele s'au scumpit în ultima vreme din cale afară. Deci singura soluție pentru ca cei trei sute de scriitori înscrși în S. S. R. să fie mulțumiți, ar fi fost o distribuție generală de premii. Să nu fi scăpat unul. Ar fi venit exact de fiecare cap de scriitor 166 lei 66 bani și ar fi rămas un rest de 2 lei indivizibil, care s'ar fi distribuit prin tragere la sorți.

Din rândurile scrise cu acest prilej, ni se par însă întemeiate observațiile d-lor Liviu Rebeanu și Dem. Teodorescu. Fără cunoașterea unei comisuni de decernare și fără un raport care să legitimizeze alegerea; premiile așa cum au fost împărțite, în ultima oră, își pierd din autoritate. Au înfățișarea unor danii. Și nu ne îndoiim nici o clipă că d. Banu nu s'a gândit să aducă scriitorilor această ofensă. Mai ales când pentru asemenea daruri, există la ministerul Artelor și la atâtea alte ministere, o porțiță discretă, la care au bătut nu odată, mulți dintre cei ce tocmai cu mai multă îndârjire s'au indignat trântind cu pumnul să zângăne farfuria cu măslina, la țuica dela ora 12, la Capșa.

Pentru viitor, un comitet în care și Societatea Scriitorilor să trimită doi delegați, e de neapărată nevoie. Și poate mai este încă nevoie că aceste premii să se împartă întregi, fiindcă fărâmițarea lor înseamnă discreditarea lor. Acum vreo douăzeci de ani, Faguet, vorbind despre

premiile Academice, mărturisea că alegerea e anevoioasă fiindcă premiile sunt prea multe. Într'un an apare o carte ori două, ce pot fi cu ușurință alese printre celelalte. Când cobori la mai multe, nu e nici un cuvânt să te oprești numai la zece, când de aceeaș măsură pot fi douăzeci, și treizeci, și jumătate măcar din ce a văzut lumina tiparului în 365 de zile.

Pe urmă, premiile literare nu înseamnă o încheiere de carieră. Iși au rost numai în două împrejurări. Când e vorba să atragă atenția cetitorului asupra unui începător ce dovedește merite, și care e la întâia, la a doua ori cel mult la a treia carte. Când e vorba să repare o nedreptate, să scoată din umbră un scriitor merituos, trecut de mult de vârsta debuturilor, dar despre care marele public n'a aflat până atunci decât prea puțin. Premiera unei cărți de Sadoveanu de pildă ni s'ar părea acuma rizibilă, ca și a unei cărți de Brătescu-Voinești, ori de Liviu Rebeanu, ori de Goga.

De aceea socotim că cea mai fericită alegere dintre cei nouă premiați a fost a poetului Bacovia. Se va fi dat poate așa un indemn vr'unui editor, să retipărească volumul «Plumb». E o poezie căreia îi datorim mulți dintre noi multe rezonanțe sufletești. E o poezie ignorată de marele public. Și umbrei omenești care a mai rămas din acest suflet strivit de asprimea vieții, i se cuvenea mai mult decât oricărui altuia, această reparație, chiar dacă, pentru nepăsarea lui de astăzi, e prea târziu venită.

L I T E R A T U R A M A G H I A R Ă D I N A R D E A L

DE când am amintit pentru ultima oară aici despre literatura Maghiară din Ardeal, a trecut printr'o schimbare, care nu este deloc străină de chipul cum își caută așezare minoritățile ungurești în stările politice din Statul nostru. Pornită în primii ani românești spre idealul nou pentru ea, al înțelegerii între oameni și al unei culturalizări în înțelesul năzuințelor moderne; după poticnirea curentului politic cu care înainta paralel, s'a văzut oprită în loc. Și i-a trebuit mult timp ca să se desmeteească, pentru ca de acolo să se întoarcă îndărăt la vechea matcă de unde se abătuse. Revista «Napkelet» scrisă de oameni cari în politică înfățișau curentul democratic, a dispărut odată cu acel curent. Scriitorii din jurul ei, ardeleni cei mai mulți, sau așezați aici, iar alții de prin diferitele orașe ale Statelor succesoare, s'au împrăștiat și fac astăzi o gazetărie pe care nu este aici locul să o descriem. Unii, într'adevăr mai publică și azi pe ici-colo, la câte o revistă ce nici pe departe nu merită comparație cu cea dispărută.

Desmeticirea a venit cum am spus, odată cu noua îndrumare politică. Partidul democrat s'a înjugat la partidul fost până atunci al magnaților, și în locul revistei dispărute, au rămas numai publicațiile partidului astfel fortificat.

«Pászortüz», revista literară cea dintâiu a acestui partid, a rămas cu aceleași tendințe, întărindu-și doar puterile cu scriitorii dela «Napkelet». În vară cărmuirea revistei a trecut în mâna d-lui Nyirő, scriitor poporanist săcui, dintre cei dela fosta revistă. Totuș schimbarea n'a făcut să gă-

sim după această dată, în Pászortüz, o literatură de prețul celei din Napkelet, nici studiile și comunicările totdeauna prețioase de acolo. O singură schimbare s'a făcut în tipăritura mumefiată a partidului magnat; s'a prefăcut în revistă populară.

Nu este fără tâlc schimbarea aceasta la față. În acelaș timp au mai apărut două reviste de popularizare la Cluj. Dovadă vădită că se socotea de mai mare însemnătate educarea masselor, decât culturalizarea mai departe a subțirei pături gânditoare. Ba e fapt lămurit acum, că această grijă a cercurilor conducătoare ungurești, urmărind deșteptarea celor mulți la problemele ce se pun și se impun minorităților în Statul românesc, lasă dinadins la o parte intelectualitatea mai înaintată. E socotită poate primejdioasă unei anumite politici, ce nu mai este cea a împăciuirii generale despre care se vorbea cu atâta suflet acum doi și trei ani. Tot în aceste preocupări politice trebuie căutată și explicarea orientării de azi a literaturii ungurești din Ardeal.

Fără îndoială însă, că tipărirea revistelor populare mai răspunde și unei însetări a marelui public — cunoscute și la noi îndestul — după un scris ușor. Găsim așa explicația marelui număr de reviste cari în Ardeal țin calea «Mistourilor», «Vistavoiului», «Revistei galante» și altor «Tiribombe». Alături de ele prind rădăcini reviste de reportaj cu caracter necunoscut în publicistica românească, dar cetite cu mult nesăț de românii ardeleni. În acestea se strecoară odată cu foiletonul gazetelor, ușoara literatură de astăzi.

Ceeace n'au înțeles scriitorii unguri din Ardeal, a fost văzut însă în toate primejdiioasele sale urmări de către editurile și scriitorii budapesteni. Astfel editura clericală «Atheneum» și-a trimis deunăzi reprezentantul la Cluj, pentru a pune la cale tipărirea unei biblioteci literare serioase. Tot acestei îngrijorări, se datoresc drumurile scriitorilor din Pesta și colaborarea lor stăruitoare la ziarele maghiare din România. O constatare în această ordine: Suplimentele de Duminecă ale ziarelor, în deosebi suplimentul lui «Ellenzék» gazetă a partidului maghiar, au ajuns să țină aproape cu demnitate locul unei reviste literare, datorită îndeosebi acestui sprijin de peste graniță. Asta se întâmplă atunci când ziarele românești din Ardeal apar în două pagini și revistele noastre și-a udat duhul ori sunt pe cale să-l dea.

Am mai vorbi despre operele literare tipărite în ultima vreme. Dar acestea sunt de tot puține și sunt îndeobște și de puțină valoare literară. S'au impus doar câteva scrieri ale prozatorilor Kaczér, Ligeti, Berde Maria...

Două constatări se mai cer de încheiere. Ardealul a devenit după cum se aștepta, un debușeu pentru literatura din Ungaria. Scriitorii de acolo, când nu se mai știu cetiți prea mult acasă, iau

drumul Ardealului și se întorc cu un teanc de nuvele și poezii publicate în ziarele maghiare ardelenene și cu respectivii lei românești; iar pentru alții stagiul literar în Ardeal este un bun certificat pentru angajamente viitoare la Budapesta; un schimb pe care l'am cunoscut și noi. După o asemenea afirmare în poezia maghiară dela noi, a luat drumul Pestei un viguros talent tânăr, cu stilul oarecum al lui Ady, abia adolescentul Haynal László, refugiat aici în 1919.

În asemenea împrejurări — pe deoparte coborîrea nivelului revistelor la rosturi de popularizare, pe de alta concurența suplimentelor de Duminecă ale gazetelor — revista lui Osvat Kalman «Kalauz» apărută un timp la Târgul-Mureș și strămutată în acest an la Cluj, a trebuit să-și suspende apariția, sau cel puțin așa se pare după întârzierea de luni întregi a numărului așteptat să iasă de sub tipar. După cât știm avea tiraj de câteva puține sute sau nici atât; era doar singura revistă în ultima accepție de gândire. Perspectivile deschise literaturii ungurești din Ardeal vor zădărnici deacuma multă vreme orice inițiativă de acest fel. Deaceea d. Osvat a ajuns să-și rostească deunăzi gândirile cari s'ar cere într-o revistă, în conferințe de cabaret.

P E M A R G I N E A „S Ă R M A N U L U I D I O N I S ”

CĂTEVA decenii ne despart dela publicarea «Sărmanului Dionis» și cartea aproape nu se mai găsește în rafturi de anticvării, acum, când Casa Școalelor tipărește antologii din opera completă a d-lui Cincinat Pavelescu. Totuș filozofia lui Eminescu, de acolo, dacă s'ar fi bucurat de talmăcirea unei limbi apusene l'ar fi trecut fără îndoială printre pregătitorii teoriei Einsteiniene. Gânduri ca acele spuse de Eminescu al nostru, se mai dau și azi, după ce teoria lui Einstein a fost răspândită în toate unghiurile planetei, drept sensaționale descoperiri filozofico-științifice. Astfel, în revista americană «Science and invention» No. 5 din Septembrie, într'un articol «Omul și Stelele» J. S. Dow discutând o proaspătă teorie a lui Fournier d'Albé asupra sfârșitului lumii, se întâlnește în gândire cu gândurile Sărmanului Dionis.

«Studiul Stelelor — spune J. S. Dow — confirmă seculara concepție filozofică după care timpul și spațiul sunt numai acorduri de gândire. În Univers dimensiunile timpului și ale distanței corespund. Cât timp vom avea de a face cu corpuri și distanțe mai mari, perioada timpului nu crește și nu cere unități mai mari. Lucrul acesta a fost lămurit încă odată acum câțiva ani, într'o carte a d-lui Fournier d'Albé, care a pus în contrast mișcarea planetelor în jurul soarelui cu mișcările similare, pe o scară nespus mai mică, ale electronilor, rotindu-se în jurul unui nucleu central al atomului. Concepția despre atom cu particica cea mai mică a materiei s'a modificat mult dela acceptarea teoriei electronilor. Astăzi știm că atomul este el însuș un sistem complex. Pentru noi o perioadă de revoluție a electronilor în jurul centrului atomic, apare infinetesimală, și negrăit de mică ni se pare distanța dintre electron și nucleul în jurul căruia se învârte. S'ar numi inframundus această mică scară a mărimilor.

Dar nu poate să existe oare un ultramundus,

pentru acei locuitori pentru care timpul și distanțele vor părea tot atât de infintisimale, ca și acelea ale inframundusului pentru noi?

Aceasta ne-ar duce la o nouă concepție despre spațiu ce poate fi justificată îndeștult științificește. Omul este dispus să-și închipuie că spațiul este ocupat de constelații împrăștiate pe mari distanțe și la intervale mai mult ori mai puțin regulate, și că această stare de lucruri se continuă la înfinit până unde înțelegem spațiul. Perfecționarea observațiilor astronomice moderne ne sugerează însă că nu este astfel. Aparent există un gol exterior, dincolo de care nu se mai găsesc constelații ci numai un spațiu independent. De aceea se poate imagina că universul nostru nu este decât un sistem izolat, despărțit de universurile mai din afară, prin distanțe imense, mai mari chiar decât acele cu cari avem aface în astronomia obicinuită. Ajungem astfel la concepția unui ultramundus cuprinzând o sumedenie de universuri, cari în acest ultramundus formează fiecare un obiect tot atât de mic, cum sunt atomii pământului nostru. Putem tot astfel să ne închipuim un ultra-ultramundus, în care chiar acest ultramundus să fie o particică minusculă, aproape infimtesimală, și tot astfel o nesfârșită succesiune de astfel de lumi, care fiecare să nu fie decât minusculele particicele în cele mai mari ce urmează... Noi de pe acest pământ putem controla și strămuta atomii, lucru care ține de chimie și a fost experimentat. Putem provoca sfârșitul brusc al vieții atomice, eveniment ce li se va fi părând fără îndoială atomilor un proces epocal, secular, după măsurătoarea lor de timp. Sfârșitul lumii tot astfel, poate veni pentru noi nu așa cum s'a crezut, ca un potop de flăcări, ci cu o înceată și aproape insensibilă schimbare care pentru ultramundus nu este decât un neînsemnat incident al momentului...»

Cu câtă nemărginit mai multă poezie, această teorie a ultramundusului și a inframundusului,

nu ne-a spus-o Sărmanul Dionis, când închidea un ochiu sau îi lărgea pe amândoi, ca să-și micșoreze și să-și mărească perspectiva sărăciei, unde visa la ceea ce astăzi s'ar numi concepție relativității!...

Ne amintim că în suvenirile dela Junimea, ale lui George Panu, se arăta că atunci când sărmanul Dionis a fost cetit, s'a produs o adevărată nedumerire printre auditorii, dispuși să asculte

și să guste mai degrabă o glumă sdravănă de-a lui Pogor, decât asemenea «fantezii tenebroase». Poate povestirea ar avea acum drept să fie din nou înprospătată cetitorilor. Dar proza lui Eminescu nici nu se mai găsește în librării. Gândul la ea, ni-l întoarce o publicație de peste ocean, și când a fost să răsoim cartea, n'am mai dat peste ea, decât într'o bibliotecă școlărească...

P. E. N. CLUB

ÎN fruntea unei serii de articole tipărite acum de curând, de romancierul englez John Galsworthy, în «Times» cu titlul «International Thought» — gândul internațional, — stau cuvintele bătrânului Thomas Hardy: — «Schimbul de gânduri internaționale este singura scăpare cu putință în lume.» E încă un glas ce se ridică după marele războiu, chemând cărturarii popoarelor la o apropiere de gând. Glasuri de acestea au mai sunat multe. De multe ori în Țesert. Poate au fost și adesea acoperite de lărmuirea profesioniștilor de internaționalism, care se grăbesc să vadă întotdeauna altceva și vor altceva, decât o simplă întrepătrundere de cugetare și de culturi, peste granițele trase cu roșu pe hărțile neamurilor.

Din Anglia chemarea aceasta a pornit însă scuturată de balastul politicei. Când a luat ființă la Londra P. E. N. Club; clubul poezilor, esseiștilor și romaniștilor, cu ținta unei cunoașteri și apropieri mai strânse între scriitorii tuturor popoarelor, cea dintâiu condiție a fost înlăturarea cu desăvârșire a politicei. Așa numai a fost cu putință întemeierea pe rând a centrelor, puse în Franța sub conducerea lui Anatole France și Romain Roland, în Italia sub a lui D'Annunzio și Croce, în Spania sub a lui Blasco Ibanez, în Belgia sub a lui Maeterlinck, în Norvegia sub a lui Bojer.

Noună, ne-a fost priincoasă cu deosebire această dorință de cunoaștere. Așa a străbătut și în graiul englezesc, pe calea traducțiilor, ceva din scrisul lui Eminescu, al lui Creangă, Caragiale, Brătescu-

Voinești, Sadoveanu. Așa își vor face drum poate și altele. Când scriitorul român, harnic și iubitor al celor de acasă, N. Beza; de acolo, dela Londra, unde se află pentru multă vreme, a străbătut în clubul întemeiat, și a luat asupra-și îndatorirea să grăbească și în România alcătuirea unui centru alipit de acel al Londrei; a făcut-o fără îndoială și cu acest cuget. Pentru noi care stăm încă la periferia universalității, înseamnă aceasta o ferestruie mai mult deschisă și către alte zări decât acele danubiene.

Mesele din cea dintâiu Marți a fiecărei luni, au adunat la clubul din Londra, alături, în cea mai deplină înțelegere scriitori cu cele mai deosebite credințe; catolicul Chesterton și socialistul Wells, visătorul Yeats și energicul Harrison. Cea dintâiu masă a clubului mai tânăr românesc, a încercat în sala Bulevardului, în prima Vineri a acestei luni, să ducă la bun sfârșit aceeași minune. A isbutit fără îndoială — o putem spune, dacă lăsăm la o parte întâmpinările ingenui ale d-lui Mihail Dragomirescu, pe zi ce merge mai tânăr și mai plin de suavă candoare. Numai de nu s'ar mângâni pe viitor toată activitatea harnică a acestei întovărășiri, la o simplă masă lunară, unde după șalaul cu maioneză și Apollinaris-ul din cea mai curată sursă engleză, scriitorii să se mulțumească a fuma într'un armistițiu de trei ore, ciubucul păcei, precum o fac sub cort de piele cei din urmă xiuși după ce au obosit încăerându-se.

Ne îngăduim a aștepta ceva mai mult.

CRONICA LITERARĂ

ROMAN ROMÂNESC

de

Ion Darie

SUNT câțiva ani. Era pe vremea când o desbateră literară, mai isbutea să pornească încrucișări bătăioase de convingeri și să trezească uneori și câte un gând nou. Dela Iași, de aici, din Sibiu «Lucașfăruului», dela Craiova și din târguri mai mici unde îndrăzneau să mai trăiască reviste mărunte, se deslănțuiau adevărate furtuni. E drept, furtuni într'o ceașcă de șarț, într'o redacție, într'o cafenea. Dar așa cum erau, aprindeau cel puțin pasiune tânără și dărză, printre puținii scriitori ai timpului, fortificați în tabere hotărât despărțite în cetățui de convingeri. Era înainte de aromita împăciuire care domnește astăzi în binecuvântata noastră literatură. Firește nu tânjim după această epocă de sfâșiere și harțag. Ni

se pare cu toate aceste, că atunci între scriitor și cetitor se întindea astfel o punte de mai strânsă apropiere. O problemă a scrisului se furișă măcar așa, purtată de vânturarea tiparului, și în cugetul mulțimei cetitoare. Acum tot interesul acesta s'a stins. O carte apare și își pălește culoarea scoarțelor în vitrină, în cea mai desăvârșită muțenie. Se scrie mai mult, se cetește mai mult (oricât s'ar plânge unii ori alții); dar nimeni — cetitor ori scriitor — n'ar ști să lămurească drumul spre care se îndreaptă acest scris. Și se pregătește totuș în literatura noastră, aș spune o răscruce de istorie. Se pregătește romanul românesc.

Imi amintesc că odinioară se puneau întrebări cam de acestea:

— Avem ori nu roman? Dacă n'avem, din ce pricină această sărăcie? Este romanul un gen de maturitate literară? N'am ajuns oare încă vârsta acestui examen de capacitate? Ce însușiri ne lipsesc? La al cătelea an după Cristos, scriitorul român își va scoate din sertar topul de hârtie albă, va înfige penița nouă și va începe opera cea mare?

Din imbulzeala răspunsurilor ne-au rămas în amintire doar câteva. Le scuturăm de colb din colecțiile vechilor publicații și le recitim în pagini galbene, cu oarecare uimire. Se spunea într'adevăr că din două pricini întârzie, și e osândit să mai întârzie mult încă, romanul românesc. Mai întâiu lipsa unei limbi literare, înzestrată și mlădioasă, pentru a izbuti să urmărească în același timp descompunerea ideilor și zugrăvirea pitorească a vieții exterioare. Pe urmă, lipsa unei statorniciri sociale din care romanul să-și hrănească substanța.

Când se spunea asta, văzuseră de mult lumina tiparului, și «Ciocoi vechi și noui» și «Vieța la țară». Au fost socotite însă apariții sporadice, prunci literari prea timpurii, osândiți să rămână fără progenitură. Și dezbaterea s'a stins în așteptarea timpului, meșter a toate, care să ne strujească pe îndelete o limbă literară mai netezită și să ne învrednicească cu închegări sociale mai trainice.

S'ar părea că vremile acele au trecut. Un mare ziar de dimineață vestește încă de astă primăvară un premiu de 50.000 lei; Societatea Scriitorilor români altul de 20.000 — amândouă pentru cele mai bune romane ale anului. În librării o carte cu mențiunea «roman» sub titlu, nu mai e o ciudățenie rară. Câteva romane n'au avut numai succes de vânzare. Înseamnă într'adevăr o dată în literatura celor din urmă ani.

Ce s'a schimbat atunci?

* * *

Cercetate mai de aproape, amândouă circumstanțele atenuante (le-am numi așa, fiindcă aveau aerul unor scuze pentru scriitor) din revistele prăfuite, se dovedesc pe deantregul lipsite de temei. Asta pentru atunci și pentru acum. Lipsa limbei literare e o absurdă născocire, iar pentru literatura noastră o ofensă. Destul să recitești «Vieța la țară» pentru a fi furat de frăgezimea tânără a acestei cărți scrise acum aproape treizeci de ani. Și Duiliu Zamfirescu n'a fost doar cel mai mare meșter al cuvântului din literatura românească. Virtuțile lui stau mai cu seamă aiurea.

Ce gând, ce nuanță nu pot fi exprimate în această limbă scrisă, care e și pitorească, și suplă și colorată, și caldă și complicată; care poate face vizibil tot ce poate fi văzut: asfințitul de soare și interiorul unei case, gesticulația vieții și forfota străzii, șerpuirea unui trup feminin și figura devastată a unui om doborât? — și ce întunecime și neliniști de suflet, nu pot fi spuse în această limbă, care din moștenirea slavă a fost înzestrată cu atâtea nuanțe pentru a sonda suflete și pentru a disocia gânduri?

Pe urmă, limba și stilul, nu sunt chiar condițiile de căpetenie ale unui roman. E nevoie de amândouă atât cât îți trebuie pentru a te face priceput. Și limbei literare, îi ajunge virtutea modestă pe care i-o cerea Brunetiére stilului, când spunea că «de bon style n'est que l'art de se faire écouter». După Eminescu, Odobescu, Caragiale, Sadoveanu, Arghezi — discuția existenței unei

limbi literare înseamnă o simplă pierdere de vreme. Când am avut atâtea nuveliști și meșteri povestitori — gen literar în care limba și stilul cântăresc mai greu decât în roman — e greu să ne împăcăm cu gândul că aceiași oameni, n'au putut construi și acel roman, numai fiindcă n'au avut la îndemână mijloacele desăvârșite de expresie. Mai degrabă ne temem astăzi de o decadență grăbită a limbei, de cultul cuvântului căutat pentru el însuși, de falșa podoabă a frazei alcătuite pur muzical sau pur pitoresc, de germentul acesta al morții care atrage după el literatura miniaturistă de virtuoziști și acrobații verbale.

* * *

S'a pus întrebarea atunci, de ce când am avut atâtea povestitori și nuveliști cari pot lua loc cu cinste în literatura universală, nu s'a ivit încă, dintre aceștia, romancierul? Întrebarea n'a născut decât din confuzia obștească ce se face între povestire și roman. Littré chiar după cât știm nu făcea nici o deosebire. În dicționarul său, la cuvântul «Conte», crede că «nu e nici o diferență fundamentală între povestire și roman», atât doar, că «o povestire de trei pagini nu se va numi niciodată un roman, în vreme ce un roman, e, în toată rigoarea termenului, o povestire în destul de lungă» — deci chestiune de kilometraj.

Se întâmplă însă că deosebirea există și e bine de tot hotărnicită. Un romancier — ca să folosesc definiția unui ager și subtil critic modern, Jacques Boulenger — rămâne un scriitor cu spiritul obsedat de tipurile omenești și care pentru a se elibera de eroii săi, după admirabilul cuvânt al lui Goethe, ni-i înfățișează pe calea unei serii de scene și de episoade născocite în acest scop; pe când povestitor, e acel care închipuind mai întâiu o împrejurare curioasă ori încântătoare, o dezvoltă apoi, complectându-și cu încetul eroii în închipuire și dându-le sufletul, figura și moravurile necesare pentru a justifica acțiunea.

Balzac, Stendhal, romancieri din naștere, văd și închipuie în primul rând personagiile și mediul; Merimée, ori Sadoveanu, ori Caragiale, văd situații și «scènes à faire». E așa de adevărat aceasta, încât atunci când Zola, Balzac, Stendhal au scris bucăți de mică întindere, au făcut tot romane, mai scurte, dar nu adevărate povestiri; pe când Merimée, când a scris «Chronique du règne de Charles IX» a făcut o povestire istorică în loc de roman, iar «Colomba» nu este decât o nuvelă mai lungă. În aceeași măsură Sadoveanu ori Brătescu Voinești sunt mai cu seamă povestitori, iar Rebreanu înscut romancier.

Un roman nu trăiește prin perfecțiunea artistică și prin calitățile de scris; e destul să creeze puternic un mediu imaginar ori existent, și să dea vieță la două trei tipuri umane durabile.

Intr'o carte de amintiri despre Tolstoi, se povestește că discutând odată cu Cehov valoarea operii lui Gorki, autorul «Anei Karenin» care a creat atâtea tipuri încântătoare de femeie: Ana Arcadieivna, Kitty, Varinka; ori Natașa, Maria, Sonia din «Răsboiu și Pace»; socotea că toată opera de romancier a lui Maxim Gorki e caducă fiindcă n'a știut să însuflețească o singură femeie. Din «comedia umană» a lui Balzac în orice clipă năvălesc în amintire nenumărate: Evelina, Eugenia Grandet, Marguerita Claës, Madame de Mortsauf, Modeste Mignon, Esther, Josépha. E adevărat că în literatura românească o singură

femeie trăiește vieța caldă și prezentă întotdeauna în amintirea noastră: Șasa din «Vieța la țară».

* * *

S'ar deosebi fără îndoială, în simplificarea cea mai largă, două categorii de romane: acele de caracter sau psihologice și acele de moravuri sau sociale. În ale sale «Reflexions sur l'art du roman» Bourget, care scrie proză anemică și teoretic confecționată, dar gândește în totdeauna limpede despre literatură, lămurește cu destulă ascuțime rostul și procesul creației în roman. Prin definiție caracterul unui om constă în trăsăturile adânc individuale care-l deosebesc și fac din el o ființă aparte de celelalte. Dimpotrivă moravurile reprezintă totalitatea trăsăturilor generale cari se potrivește unei clase întregi de persoane. Astfel doi locuitori ai unui aceluiaș neînsemnat oraș de provincie și în același condiții de traiu, pot să se asemene mult prin moravuri și să se deosebească desăvârșit prin caracter. Romancierul va fi ispitit dar, sau să zugrăvească trăsăturile generale ale unui grup întreg, scriind un roman de moravuri, sau va fi atras de originalitatea cutărui ori cutărui individ din grup, pe care-l va zugrăvi în aceste trăsături și pentru aceste însușiri sau defecte ce-l singularizează, scriind așa un roman de caracter. Romancierul de moravuri va copia dintr'un grup social oarecare, tipul mijlociu purtându-l prin evenimente fără însemnătate, șterse, ca însăși vieța cea de toate zilele, mediocre cu desăvârșire. Va scrie un document al unei epoci; — și reprezentarea documentară a unei clase și unei stări sociale, nu e cu puțință decât alegând individul tipic, acel care reunește în el calitățile și defectele acelei clase, fără puțință și fără încercare de a evada din ea. «Educația sentimentală» a lui Flaubert e și acuma modelul cel mai desăvârșit al unui astfel de roman.

În schimb, din punct de vedere al caracterului, individul tipic va fi acel care reprezintă acest caracter în cel mai înalt grad de intensitate. Tartufe nu e cel mai caracteristic reprezentant al clasei din care face parte, dar e un excelent exemplar de hipocrit. Tot astfel Julien Sorel nu e tipul mijlociu de provincial instruit și sărac, care vrea să străbată în lumea înaltă a Parisului. Ura împotriva ordinii stabilite, hotărârea neclintită, patima cu care știe să vrea ceva, îl izolează de semenii lui din acelaș grup, făcând din el un soi de monstru social. Dar pe de altă parte e un puternic exemplar de ambițios, tocmai fiindcă facultățile sale excepționale sunt dintre acele cari pun un om în luptă cu semenii lui și îl împing la asaltarea nerăbdătoare a norocului.

Zugrăvirea caracterului cere copierea personajilor excepționale, superioare oarecum prin intensitatea virtuților ori defectelor; zugrăvirea moravurilor cere reproducerea personajului cât mai mijlociu și mai șters, ceea ce s'ar numi personajul statistic, numărul anonim.

Am urmărit de aproape — aproape textual — însemnările elementare ale lui Bourget, fiindcă ne vor folosi să răsturnăm și cea de a doua explicație ce se aducea întârzierii romanului românesc.

O societate democratică, așa cum este cu aproximație orice societate europeană statornică, e puțin favorabilă dezvoltării personalităților intense și viguroase. Funcționarea marilor organisme sociale absoarbe individul și face din el

o simplă celulă. E terenul potrivit romanului de moravuri. Mișună de tipuri medii, și însăși evenimentele se petrec fără strălucire și fără patetic.

O societate în formație, încă în procesul de încheiere, așa cum vor să o arate pe a noastră acei ce explicau lipsa romanului prin lipsa unei vieți sociale limpezițe, ar oferi dimpotrivă un teren vast pentru romanul de caracter; fiindcă în asemenea împrejurări, când instinctele nu sunt domesticite, când toate ascensiunile sunt cu puțință, pot apărea tipuri puternice, din familia lui Julien Sorel din «Rouge et Noir» ori a lui Mosca din «la Chartreuse de Parme».

Se întâmplă însă faptul ciudat, că din puținele romane ale noastre, mai vechi și mai noi, nu e nici unul aproape — în afară întrucâtva de «Cioicii» lui Filimon — care să poate fi categorisit printre romanele de caracter. Autorul a fost atras de tipul mijlociu, a zugrăvit mediul, a făcut «anchetă socială» ca să întrebuițăm o formulă scumpă lui Zola — n'a fost ispitit de ancheta psihologică, n'a fost creator de suflete și de caractere, n'a durat acea «psihologie vie» despre care vorbește Taine cu prilejul lui Turgheneff.

Dacă într'adevăr mediul n'ar fi fost princiios ivirii romanului de moravuri, ar fi grăbit atunci în schimb apariția celui de caracter. Așezată sau în proces de așezare, societatea românească nu putea fi atât de ingrată încât să nu ofere romancierului substanța unei creații. Chiar procesul acesta de așezare, prin pitorescul și tipurile de tranziție între o stare și alta, ar fi fost pentru un ochiu ager un nesăcătuit isvor de observații și ar fi pus la îndemână vaste documente omenești.

Pricina însă pentru care abia acum a început a se scrie roman românesc e alta.

* * *

Pricina — mă intimidează comical acestei descoperiri nu departe de a oului lui Columb — a fost că... au lipsit romancierii.

Arătam mai sus, înadins, deosebirea hotărâtă între romancier și povestitor. Faptul că literatura românească număra mulți și mai mult decât talentați povestitori, nu implica numai decât evoluarea lor către roman. Se cer romancierului alt ochiu, alte preocupări, alte însușiri, altă metodă de creație. Numai în chip întâmplător și numai foarte rar, se ivește un povestitor care să stăpânească cu desăvârșire și mijloacele unui romancier — Maupassant ori Daudet — și încă dintre aceștia, cel dintâiu rămâne mai cu seamă povestitor, și cel din urmă mai cu seamă romancier.

Mediul și limba am văzut că n'au stat totdeauna împotriva. Mediul și limba n'au împiedicat să apară romanele lui Filimon, Duiliu Zamfirescu, Rebreanu — care, aceia, aveau duhul romanului în sânge.

Ar mai fi două pricini de-o mai mărunță însemnătate.

Romanul modern e departe de definiția pe care Ficker o dădea în a sa istorie a literaturilor vechi: «descripția oratorică a unei serii de aventuri minunate». Romanul nu mai e un joc de imaginație. Nu e ispitit de întâmplările miraculoase ce se petrec dincolo de fabuloasa insulă Thulé. Nu e o formă degenerată a poemului epic, care și-ar fi pierdut emfaza și ar fi păstrat doar culoarea.

Este un gen cu totul nou, al veacului trecut. Strein de toate istoriile spaniole, orientale, cavalești, cu fantome subterane, donjoane, vam-

prii, castelane, ermiți, trubaduri; care alimentau ceea ce se numea roman până la primul sfert al secolului trecut, și care au lăsat în vorbirea curentă termene ca «erou de roman» sau «vremuri de roman» sau «ținut de roman»; — romanul modern nu înseamnă evadarea dela realitatea cotidiană în timp și în spațiu, ci tocmai confruntarea acestei vieți de toate zilele, cercetarea ei apropiată și pe cât se poate mai mult, zugrăvirea ei în hotarele realității celei adevărate.

Scriitorul român a fost îndeobște rupt de societate. A fost desrădăcinat. Fecior de cele mai multe ori de țaran ori de mic burghez provincial, părăsindu-și mediul din cea dintâiu tinerete, a rămas în afară de statornicirile sociale. A trăit o lume specială. Cafeneaua ori cenaclul literar, nu odată l'au izolat de viață. Societatea a privit-o din afară, ca un om care zărește pe o fereastră gesticulația vieții, fără să pătrundă în mecanismul intim și sufletesc al unui interior. Neparticipând direct la problemele unei clase ale societății, neparticipând nici la spasmurile de ascensiune ale individualităților ce luptau să străbată, prin ceea ce s'a numit odinioară fenomen de capilaritate socială, cât mai sus dintr'o clasă în alta; scriitorul n'a fost atras de problemele societății în care trăia pe dinafară, fiindcă nu le-a cunoscut în adâncime și nici n'avea de unde să le cunoască. Filimon care făcea parte dintr'o pătură bine îngădită a societății, Duiiu Zamfirescu care era bine statornicit în alta, au scris romane trainice fiindcă au trăit ei înșiși viața firească a categoriei sociale de unde nu evadaseră și nici nu fu-

seseră alungați. Această lipsă de identificare cu societatea și această lipsă de cunoaștere, ar fi în al doilea rând, pricina pentru care scriitorul chiar dacă va fi fost împins de însușiri născute de romancier, n'ar fi dat — și n'a dat — decât creații hibride.

Poate și lipsa unei mase de cetitori a pricinuit întârzierea. Un roman cere muncă îndelungă; adunare de material, îngăduială de construcție, viață închinată exclusiv, un an, doi ori mai mulți, unei singure cărți. O pătură numeroasă de cetitori ar fi dat fără îndoială puțință unui scriitor să aibă între o carte și alta, răgaz de reculegere și de lucru. Vânzarea unui volum i-ar fi asigurat traiul și libertatea până la zămisirea unui al doilea. Scrisul n'a fost până în ultima vreme în stare să-și întreție scriitorul. Autorul român era și este încă nevoit să facă gazetărie, să moțâie într'un biuro, să-și risipească energia și frăgezimea de gând, aiurea decât în literatură. Scrisului n'a dat decât fărâmiturile, după ce-a fost istovit de alte îndeletniciri. În aceste împrejurări era greu să îndrăznească măcar a gândi, că i-ar fi îngăduit să înceapă odată opera cea mare, pe care și cel mai mărunț muritor înzestrat cu darul scrisului, crede că o poartă — scânteie divină — sub țeastă.

* * *

În aceste împrejurări își face loc în literatura românească romanul. Ce-a izbutit să creeze până acum — și ce drum i se deschide înainte — vom încerca a lămuri în alte însemnări viitoare.

LIRICA TEROAREI

de

G. M. Ivanov

ACEST corp al meu, pățimaș și svelt,
L'a călcat în picioare mulțimea,
Și-a răs hohotind deasupra lui, desbrăcându-l...

Și golănimea Parisului
M'a purtat prin îmbulzeala din stradă...
Cineva bea în cărciumă alcool.

Și atunci toată în răni, bătută de o mână murdară,
Zvăcnii pe o lance deasupra mulțimei...
Era în toiu bachanala.

Așa a apărut poetului, în mansonul lui din Paris, sveltă și încântătoare M-me de Lamballe. Capul ei era purtat pe o lance cu sgomotoasă batjocură de către patrioții jacobini, cari retezau gâturile aristocrației spre mai marea glorie a Națiunii și a Poporului francez. Peste involburarea de pasiuni și peste clocotirea de sânge vuia **ÇA IRA**. Sub cântecul acestor deslănțuiri, tremura Monmartre, Tuileries, Notre-Dame, Palatele din Fontainebleu, Trianon și se întuneca chiar strălucirea nepăsătorului Versailles. Din zările trecutului, înaintea ochilor evocatori ai poetului, apărea numai sveltă și încântătoare siluetă a nefericitei M-me de Lamballe. Și atât.

Într'un sfârșit de toamnă, când deasupra Parisului pluteau apăsători nori de plumb, **MAXIMILIAN VOLOȘIN**, poetul ce se strămutase cu inchipuirea spre ziua a patra a lui Septemvrie 1792, veni în Petersburgul literar și pașnic, și în

cenacle de estetică, rostea legănat și sugestiv:

— «Pentru poporul rus: eu sunt Ingerul îndurerat
al Răzbunării

— În inima fecioarei voui turna farmecul uciderii,
Și'n sufletele copiilor — visări de sânge.
Ca fără de măsură să curgă sânge pentru sânge».

Vai, ce departe a rămas în urmă capul Doamnei de Lamballe, purtat pe o lance de golănimea Parisului! Și cum din nou, dar într'o învecinică strălucire și în mii și mii de răsfrângeri de curcubeu, sclipesc astăzi și Monmartre și Notre-Dame, și întregul Paris încărcat de glorie, de măreții și de nepăsare!

Astăzi și ieri, deasupra Rusiei își fâlfâie aripile nu inspirația poetului, ci cel mai neîndurat Inger al răzbunării. Ca dintr'un adânc de iad, ca din fundul unui haos, teroarea sângeroasă strigă prin alte versuri, răscolind alte suflete vărsând nemăsurat mai mult sânge decât atunci când sub marsul patriotic «Ça-ira», jacobinii coafați cu bonetul Libertății doborau capete de aristocrați fini și lăncezi.

* * *

Cineva făcea listele.

Oamenii — i-a văzut cineva mai nainte, vreodată? — erau atât de veseli, fumau țigări, erau grăbiți, — două dungi adânci, pe de o parte și

cealaltă a nasului, arătau convulsiile de fericire răscolite în ei de cocaină. Și când listele erau gata, cineva chema pe rând bărbații, — erau ofițerii, advocații, preoții, artiștii, burghezii, erau contra-revoluționarii din interes sau din principiu; —

După aceea altcineva chema femeile, subțiri și cu nările tremurânde de distincție și de rasă, sau femei simple, ce juraseră răzbunare stricătorilor de case și ucigătorilor de bărbați, sau pe acele, ce nu vroiau să spioneze cu prețul corpului și al ochilor albaștri, pentru întărirea stăpânirii ce nu venise cu semnul Crucii; —

Chemau și pe copii, cine știe pentru ce chemau și pe copii! —

Și ca pe niște vite îi goneau într'o curte întunecoasă, și fără să-i despartă pe unii de alții, îi dezbrăcau, îi desculțau și în camioane sgomotoase îi duceau undeva — ca să împartă cu alți oameni necunoscuți, nu cu lucrătorii flămânzi, — avutul zdrențuros al celor ce trebuia să fie uciși.

Venea noaptea. Ingerul îndurerat al Răzbnării scrașna din dinți.

Pe cei goi, desculți și flămânzi, pe pământul înghețat, sub șuerul aspru al vântului venit din Miază Noapte și de dincolo de Ural, anonimii uci-gași îi duceau, la început pe margine de râpi, iar mai târziu în garaje de automobile, și-i ucideau cu sughituri de fericire, în extazul cocainei, la licărirea înspăimântată a felinărașelor de mână...
Și așa ani de-arândul.

— Acum stăm cu toții la ultimul hotar,
Ne-om tăvăli cu toții pe o velință împăduchiată —
Și toți vom fi striviți — cu glonte în ceafă
Cu sponga în pantece...

Iată poetul, care a evocat într'o mansardă din Paris schingiuirea grațioasei Doamne de Lamballe, care a turnat în inima fecioarei veninul uciderii, care a trezit în inimă de copii visări de sânge și și-a desfăcut aripile deasupra întregului popor ca un inger al Răzbnării.

Se ucidea omul, nu burghezul, și în urma car-
relor cu trupuri schingiuite, călca pe petele de
sânge, nu poetul, ci omul ce a stat la ultimul
hotar.

* * *

Teroarea anilor noștri a inspirat versuri, tot atât de sguduitoare, pe cât de sguduitoare a fost și ea. Nu a fost veselă primăvara ce vine, când cu fiecare primăvara cobora din înălțimi senine în inimile îmbucurate însuș Iisus Hristos. De ce au numit-o primăvara «roșie» — primăvara negrei Terori? Ca să însemneze cu un adjectiv orori căror nu li se poate găsi altă numire?

... Foile și iarba

Păreau roșii, iar verdeața sămănăturilor

Era pârlită de foc și de arșiță.

Fața naturii se schilodea de mânie

Și de groază.

În sufletele celor ce au fost cu de-asila

Smulși din vieață, roiau în vânt,

Plutind pe drumuri în involburări de Colb...

Maximilian Voloșin ispășește un mare păcat. Ca și toți poeții din generația antirevoluționară, însă foarte aproape de revoluție, a vrut să vadă o altă Rusie. Rusia visărilor atâtor feluri de socialiști, de poporaniști, de revoluționari, de iubitori ai inocenței mistice al poporului. Oare Bal-

mont, cel ce «venise în lumea aceasta să vază soarele și înălțimea munților», nu strigase și ei că vrea să vadă «clădiri aprinse»? Tot cu aceeași sete și nerăbdare Feodor Sologub se închinase și-și dăduse sufletul dracului.

— «Când eu plutiam pe marea furtunoasă,
Și vasul meu porni spre fund,
Strigai: «Părinte Diavole,
Scapă-mă și mă miluește, căci mă'n nec.
Nu îngăduie să piară înainte de vreme
Sufletul meu înrăutățit —
Puterii vițiului întunecat
Imi voiu închina restul zilelor,
Și binecuvântându-le te voiu binecuvânta».

Bălmont — vrea clădiri aprinse.
Sologub — binecuvintează diavolul.
Valoșin — e ingerul Răzbnării.

Poate nu aceștia sunt demonii Rusiei, căci ei acuma plâng pocăiți și rușinați de extazul lor blestemat și de nefericirea poporului, însă tot demonismul ce l-a prevăzut Dostoievski pentru Rusia, a răsuflat prin ei. Cetiți «Demonii» lui Dostoievski și vi se va îneca inima în lipicioasa lărică a Teroarei.

— Se'nvârte 'n horă, și se plimbă dracii
Prin Rusia în lung și'n lat —
Sfășie și 'nvârte vârtejurile de zăpadă
Gerosul răsărit,

— Urlați, urlați stihii de zăpadă
Năpustindu-vă peste morminte strămoșești.
În vântul acesta — stă soarta toată a Rusiei —
Soarta strașnică și nebună.
În vântul acesta e apăsarea veacurilor de plumb.
Rusia Mahutovilor, Ivanovilor Groaznici, a Godunovilor
A hrăpăreților, a curtenilor, a soldaților împărătești
A veștejitorilor de carne vie —
A îndrăciților, a urgiilor, a ciumaților,
În vântul acesta e
Trecutul țării și ziua de azi a bolșevicilor.

A fost odinioară Ivan cel Groaznic și iată-l acum schimbat de îngrozitorul Roșu-Împărat, nu cel din basme, ci cel de astăzi. Aceeași draci, aceeași soartă.

— Ce s'a schimbat? Semnele și numirile.
Acelaș uragan pe toate drumurile:
În comisari e duhul autocrației
Și exploziile revoluției — în țări.

* * *

Sub ea, sub Teroarea roșie geme înăbușit poetul. Deasupra ei strălucește ca un nou soare și prin întunecimea-i compactă străbat razele Speranței. El nu vorbește de o lege a compensației istorice. Căci când omorul și moartea stăpânesc milioane de vieți, trebuie să-ți găsești o putere, ca să covârșești puterile distrugerii și să-ți scapi, nu vieața, ci inima. Din «Fundul Iadului» unde a ajuns poetul și cu care nume și a numit durerea versificată, el își poruncește, biruindu-și personalitatea:

— În fiecare zi tot mai sălbatică și mai mută
Întepenește moartea ucigătoare.
Vântul împuțit stinge vieața, ca pe niște lumânări.

Nici să chemi, nici să strigi, nici să ajuți.
 Intunecat e destinul poetului rus:
 O nemărturisită fatalitate duce
 Pe Pușchin sub țeava de revolver,
 Pe Destoievschi la eșafod
 Poate că și eu voiu avea aceeaș soartă,
 Amărată ucigașe de fii — Rusie,
 De voiu muri în fundul beciurilor tale,
 Sau într'o băltoacă de sânge voiu aluneca, —
 Nu voiu fugi de Golgota ta,
 De mormintele tale nu mă voiu lepăda.
 Mă va prăpădi foamea sau răutatea,
 Dar nu-mi voiu alege o altă soartă:
 De voiu muri, să mor atunci cu tine,
 Și cu tine, ca Lazăr, să mă ridic din mormânt. —

Iubirea alături cu Speranța pentru aceeași «ucigașe de copii» — Rusia. Dar trebuie să ispășească această urgie. Prin înțelegere, supunere, îndurare.

Când odinioară Atilla, ca o deslănțuire din răsărit, prăvălindu-se furios spre apus ajunsese până în inima imperiului roman, Episcopul din Truasi ieși înainte. Nu cu blesteme și nici cu ispititoare daruri. Ci cu o binecuvântare, ce deabia astăzi o înțelegem:

— «Să fie binecuvântată venirea ta — o, urgie a lui Dumnezeu, căruia îi slujesc, și nu mie mi se cuvine a te opri».

Poetul nu cunoaște o metafizică a binelui și a răului. Deaceea nu poate găsi legile abstracte ale Teroarei. Căci găsindu-le el devine un om politic,

crud, trecător și are ceva din sălbătăcia teoretică a lui Robespierre. Poetul teroarei de astăzi, ca și episcopul ce a binecuvântat pe Atilla, descopere în vârtejul teroarei o urgie dumnezeiască, se împacă, așteaptă și speră prăbușindu-se în extazul interiorizat al jertfirii de sine:

— «Cred în dreptatea puterilor supreme
 Ce au deslănțuit stihiiile de veci.
 Și din sânul părjolitei Rusii
 Vorbesc: «Ai dreptate, dac'ai hotărât așa.
 Trebuie până la călirea diamantului
 Să se călească toată desimea existenței
 Și dacă sunt puține lemne în cuptor —
 Dumnezeu, ia și trupul meu!»

Teroarea franceză a creat patrusprezece armate și ghilotina. Avântul poporului a născut «Ça-ira» și-a însemnat pe toate fronturile biruinți neșterse. Teroarea roșie nu a avut avânt. Scrașnetul ei nu a însemnat nici un fel de ideologie. Ea însăși nu a fost un cântec.

1793 a fost ieșirea din robie a cugetării omenești. 1920 a fost amestecarea răzvrătițiilor, a focului. a pulberii, a judecății oarbe, a strigătelor lașilor și a învinșilor. 1920 a fost anul adevăratului botez în sânge.

Deaceea 1793 a ajuns până la «Marseillaise» și nu mai departe.

Deaceea 1920 a dat cea mai străpungătoare lirică a Teroarei, ce a înfăptuit-o omul asupra omului.

UN CRITIC LITERAR DE TRANZIȚIE

de

Radu Dragnea

«PENTRU întâiași dată Radu Ionescu vorbește despre critica nouă, nu cum o făcea în Franța Sainte-Beuve, dând lămuriri asupra vieții scriitorului și încercând a lega sufletul lui întreg, așa cum l-ar fi înrăurit această vieată, cu opera care într'o anume clipă s'a desfăcut din adâncimile acestuia, ci reducând opera la principii». Astfel scria d-l N. Iorga despre Radu Ionescu ¹⁾ — în Istoria Literaturii Române, la capitolul asupra Revistei Române a lui Odobescu, — și d-sa cita din această revistă, «Principiile critice». Încă din 1913 am arătat că dela Radu Ionescu n'avem numai aceste «Principii» ²⁾; că numai cu ele nu ar intra în critica literară; și că scrierea făcând parte dintr'o serie de articole în acest gen, Radu Ionescu are dreptul în istoria literară și, îndeosebi, în evoluția criticii noastre literare, la un loc ceva mai întins decât cel pe care i l-a indicat, în general, d-l N. Iorga. Voiu încerca să dovedesc această afirmație și să stabilesc de unde a învățat să vorbească despre critica nouă, dacă el vorbește, nu cum o făcea în Franța Sainte-Beuve, «ci reducând opera la principii».

* * *

Multe știri despre vieată lui Radu Ionescu nu avem. Știm dela unul dintre vechii biografi ai

¹⁾ N. Iorga, «Istoria Literaturii Românești în veacul al XIX-lea», III, p. 293. Vălenii-de-Munte; 1909.

²⁾ «Drum Drept», I, n. 7—9. Tema de față este reluarea, completarea și amplificarea acelui articol apărut în revista d-lui N. Iorga.

literaturii noastre, că s'a născut pe la 1833; că după 1855 a studiat dreptul la Paris, de unde s'a înapoiat doctor și că «acolo studie el filozofia, ocupându-se mult și cu literatura universală» ¹⁾. Dar atât de puțin l-a cunoscut, ca scriitor, acest biograf, că-l caracterizează «poet elegiac», cum figurează în Dicționarul contemporanilor din România al lui D. R. Rosetti, și în Enciclopedia Română. A. D. Xenopol în Istoria partidelor politice în România cunoaște pe Radu Ionescu ca om politic, iar în alte publicații este menționat numai ca ziarist. Astfel că nu ni s'au transmis date sigure despre acela care a fost precursorul criticii filozofice a «Junimeii». Indicația de poet provine din amănuntul că la 1854 Radu Ionescu a scos un volum de poezii ²⁾, în care se resimte, vers de vers, influența lui Grigore Alexandrescu și a lui Bolintineanu ³⁾. A

¹⁾ V. Gr. Pop, «Conspect asupra literaturii române». București; 1875, pag. 139—41.

²⁾ «Cântări intime». Poezii de R. Ionescu. București, 1854; 179 pap.

³⁾ Un exemplu de influența celui dintâiu o avem în «Sonetu la anul 1853». D-l V. Bogdan-Duică în «Sămănătorul» (V. p. 444) a spus că «Sonetul la d-l Ludovic Wiest» al lui Gheorghe Chițu, scris la 1853, «este unul dintre cele mai vechi sonete românești». Adăugăm pe al lui Radu Ionescu:

Neantul se deschise și'n urma sa adâncă
 Peri și anul ăsta, cum alții au perit!
 Intinsul lanț de seculi crescu c'un inel încă
 Și timpul făcu iară un pas în infinit.

doua sa manifestare în publicistică a fost «Epistolă amicului G. Sion», ca o introducere la «Poeziile vechi și nouă» ale lui Dimitrie Bolintineanu, apărute la 1855 în București, când poetul se afla în exil. În entuziasmul său pentru Bolintineanu, strecoară și părerea că «niciodată n'au răsărit ca acumă mai mulți făcători de versuri»; însă toți sunt «înșirători de vorbe fără sens, și nu știu cine i-a semănat; ce știm este că sunt departe de a fi poeți: nici armonie, nici sentiment, nici idei». Peste doi ani apare ca redactor la «Buciumul» lui Cezar Boliac, în Paris, unde scrie articole politice și versuri pentru Unire. Inapoiat în țară, Radu Ionescu scoate în locul «Dâmboviței» lui Bolintineanu (1858), «Independența», apoi «Uniunea Română» (15 Februarie 1861), pe care o înlocuiește la 22 Noemvrie, «Independența Română». De-aici a trecut în 10 Aprilie 1863 la «Românul», unde activitatea de ziarist și om politic era să-i aducă în 1865 un scaun de deputat. Mai știm, tot după indicațiile biografice vechi, că a fost mai târziu agent diplomatic la Belgrad. În Martie 1868 era la Pesta, unde spunea într'un raport diplomatic: «Oamenii cu influență nu se gândesc la anexarea Ardealului, care ar fi foarte mare greutate pentru noi din cauza deosebitelor rase¹⁾». Moare la 1873 cu mintea tulburată.

* * *

În prodigioasa activitate de ziarist, Radu Ionescu a făcut și un popas literar la «Revista Română» a lui Odobescu, după judecata istoriei critice, cea mai însemnată revistă înainte de «Convorbiri Literare»²⁾. Prezența lui în comitetul de redacție al revistei și apariția în coloanele ei cu încercări de critică literară, erau anticipate și secondate de foiletoanele literare pe cari le publica în «Independența».

A reduce critica la principii... precursor al «Junimei»... a face tranziție în dezvoltarea criticii literare... sunt trei afirmațiuni, cari se completează și se explică cu calitatea intelectuală a lui Radu Ionescu de a fi fost «hegelian», — între primii hegelieni români³⁾. La 1861 când hegelianismul era în plină expansiune în Franța (prin intermediul căreia l-a cunoscut scriitorul român, cum vom vedea îndată) și în Italia⁴⁾,

Se duse, și-altu 'n spațiu în urma lui s'aruncă,
Se duse, altul vine și trec neconținut;
Durerea noastră numai ca neguroasa stâncă
Perpetuu se apasă pe pieptu-ne sdrobit.

Pe floare cade roua și-a soarelui cătare
Un zefir o adie cu dulcea lui suflare:
Trăește fericită parfumul exaltând.

În vieța noastră însă aceeaș destinată!
Și anul, nou în sfera-i nimica nu ne-arată,
Și fără vreo speranță îl trecem suspinând.

¹⁾ N. Iorga, «Politica externă a Regelui Carol I». București; 1916, p. 88 (notă).

²⁾ Apariția marelui reviste a lui Odobescu, Radu Ionescu o anunțase încă din Februarie prin «Uniunea Română», 1861.

³⁾ S'a afirmat că întâiul hegelian român a fost Heliade-Rădulescu.

⁴⁾ Pentru Italia studiile speciale ale lui Benedetto Croce; iar pentru Franța, Victor Giraud: Essai sur Taine (ed. 1912) p. 35, nota 1, unde,

în România era reprezentat de Radu Ionescu.

Hegelianismul lui Radu Ionescu rezultă din articolul «Critica literară»¹⁾ și din «Principiile Criticii»²⁾, ale căror idei călăuzitoare, metodă și aplicare la literatură, se regăsesc atât în foiletoanele teatrale cât și în încercările lui pe cari le definea singur: «studii critice»³⁾. Radu Ionescu a trebuit să cunoască «Cursul de Estetică» al lui Hegel în traducerea franceză, care era terminată când a mers în Franța⁴⁾. Principiile criticii sunt de fapt principiile Esteticii, — din introducere. Împărțirea poeziei în epică, lirică și dramatică, se găsește în a treia secțiune (Vol. IV și V). Astfel își propune: «după ce vom vedea deosebirea ce există între știință și artă, vom cerceta ce este arta, care este adevăratul său scop, cari sunt principiile ei regulile pe cari se întemeiază critica și care ste misiunea sa». Tot dela Hegel transportă în scrisul românesc definițiunea că «arta este imitațiune»⁵⁾; distincțiunea între știință și artă, ca și între percepțiune și imaginație; raționalismul, pentru ca arta să nu fie «o invențiune capricioasă care se schimbă după oameni», opunând critica, «judecata rațiunii noastre: în morală, în istorie, în politică, în știință și, «critica curat literară care cuprinde toate producțiunile spiritului, în deosebitele sale manifestări». Am putea de pe acum să considerăm dovedită afirmarea că Radu Ionescu a fost precursor al «Junimei», în critica literară, — principial, — dar încă nu am terminat.

Să-și fi însușit Radu Ionescu ideile hegeliene numai din traducerea franceză? Dar la data când se afla în Paris, aceste idei încheiaseră un capitol de influență asupra cugetării franceze și începeau un nou capitol, prin Taine. Unul din «studiile critice» pe cari Radu Ionescu promisese că le va scrie asupra «scrierilor poezilor noștri» și pe cari l-a și publicat în parte, este despre

între cele trei momente principale ale hegelianismului, pe care autorul le distinge în Franța, al 2-lea îl datează către 1850, când, între alții, Taine descopere pe Hegel; și al 3-lea moment către 1860, «după tentativele de vulgarizare».

¹⁾ «Independența Română», 1861, n. 90. Articolul a apărut și în «Revista Română».

²⁾ «Revista Română», 1861.

³⁾ În «Critica literară» promite că va scrie «câteva studii critice asupra scriitorilor noștri, cercetând cu luare aminte lucrările lor și arătând atât frumusețile ce cuprind, precum și defectele ce ar putea să aibe». Este locul aci să fixăm că titlul volumelor lui Gherea, Studii critice, are o vechime mai mare în vocabularul criticii române.

⁴⁾ «Cours d'Esthétique, par W. — Fr. Hegel, analysé et traduit en partie, par M. Ch. Bénard; I—V, Paris, 1840—1850.

⁵⁾ Dar completează, ideea, respingând teoria că «arta este imitațiunea naturei» și precizează că ea «este una din manifestările spiritului omenesc și trebuie să exprime idei pe cari ni le reprezintă sub imaginerile și formele care le găsește în natură». Aceste forme «le preface, le apropie de un tip mai perfect și mai curat, de un ideal care există în sine». Asemănarea cu Titu Maiorescu este evidentă, dar numai asemănare; iar ca ideal artistic, ca să nu zicem principiu estetic, este o completă identitate între Radu Ionescu, Alecu Russo și Kogălniceanu.

Alexandru Donici¹⁾. Ori, la 1853 apăruse ca teză, «La Fontaine et ses fables», studiul lui Taine, al cărui text, cum îl cunoaștem astăzi, nu mai seamănă cu cel din întâia ediție. Dela acelaș critic literar francez, dela care împrumutăm aceste date despre Taine²⁾, aflăm că prima ediție a studiului asupra lui «La Fontaine», nu este de critică literară, ci de estetică, în care autorul își propunea să determine condițiunile frumosului, și să facă «de la critique littéraire une recherche philosophique», — hegelian. Era prima mare influență a lui Hegel asupra lui Taine³⁾. În încercarea sa asupra lui Donici, Radu Ionescu — care trebuie să fi cunoscut studiul lui Taine, — aplică, descrierea vieții autorului, — prin amănunțele pe cari le dă, prin informațiile culese cu atențiune, — o «metodă științifică», trecând apoi la definiția fabulei, la «studierea» — cuvântul este al lui, — caracterului pe care-l are genul, rămânând să studieze «forma acestor fabule, sau calitățile stilului, care sunt una din cele mai însemnate părți ale oricărei scrieri». Dacă aceste apropieri încă nu dovedesc influența lui Taine, — deși, numai alegerea lui Donici dintre ceilalți scriitori, și încă este un indiciu, — raportarea fabulelor la categorii sociale și definițiunea fabulistului de a fi «unul din poezii cei mai buni și mai corecți, în ideile sale și în forma fercită ce le-a dat», sunt din Taine. Dar conceperea criticei ca o lucrare filozofică? În «Principiile» sale Radu Ionescu cere dela critica literară: «și adevărata critică superioară este aceea care pe lângă studiul serios al deosebitelor opere artistice (înțelege: «o metodă istorică bazată pe analize», ideile care se găsește în Taine), pe lângă dezvoltarea gustului necesar spre a le aprecia, ar uni *cugătarea filozofică* pentru a cerceta principiile artei și a înțelege frumosul în sine». De remarcat este că noțiunea critică nu vine din «Estetică», ci din cultura franceză.

Oare ni se impune să ridicăm influența lui Taine în critica literară română cu mai mult de două decenii înainte de Gherea? In orice caz, putem afirma că de unde până acum atribuim la noi acestei influențe numai pozitivismul, metoda științifică, prin Radu Ionescu cunoaștem și influența metafizică hegeliană, care au conlucrat deopotrivă la formarea sistemului filozofic în critica literară a lui Taine, despărțite și aduse în rivalitate de Gherea.

* * *

De o aplicare fecundă a «principiilor» la care aspira Radu Ionescu, nu poate fi vorba: critica

¹⁾ «Alexandru Donici, studiu asupra vieții și poeziilor sale în Independența», 1862, pag. 11—12, 24, 31—32, 35—36; 1863, pag. 3—4, 17—12 unde se găsește neterminat. Apoi apare în «Revista Română», 1863, unde se intercalează articolul Critica literară, pag. 130—57; dar nici aici nu se termină de publicat.

²⁾ Victor Giraud, «Essai sur Taine», p. 39.

³⁾ La această dată, după care Radu Ionescu își face studiile la Paris, era atât de mare influența Germaniei în Franța, că Michelet vorbea ironic în 1885 de «nos amusants teutomanes». Cf. M. L. Reynaud, «L'influence allemande en France au XVIII-e et au XIX-e siècle (Hachette) și André Beaunier în «Revue des Deux Mondes», 1 August 1922.

lui literară a rămas un ideal, cum singur se exprimă, pentru ca realizarea principiilor nu s'a putut ridica la înălțimea lor. Nici împrejurările de viață, nici momentul istoric nu-i erau favorabile și nici spiritul lui nu a fost destul de desvoltat, ca să poată lăsa o serie de «studii critice». O vagă preocupare de genurile literare, pe care se încearcă să le deosebească și să le explice prin «varietatea naturei»; o urmărire foiletonistică a teatrului; încercări despre unii scriitori și promisiuni că se va ocupa de ei în parte, ca de Alecsandri; «permitem a face aceasta peste puțin, ocupându-ne despre toate piesele lui Alexandri»¹⁾, — acestea sunt realizările lui Radu Ionescu.

Și oare nu tocmai astfel se precizează locul lui, de a fi fost un «critic literar de tranziție»? Nu tocmai făcând tranziția dela critica efemeră, fără principii, ondulându-se după mișcarea culturală, la critica de principii, care încearcă să proiecteze o unitate de concepție, impunând fluctuațiilor, rațiunea? Cu Radu Ionescu se încheie critica literară începătoare, ale cărei urme risipite m'am încercat să le adun în cartea «Mihail Kogălniceanu»; cu Radu Ionescu se anticipa «Junimea». Nu prin originalitate — căci am văzut la ce se reduce, — se înseamnă numele lui în scurta evoluție a criticei literare române, ci prin apariția în acest gen, cu idei, cari nu mai fuseseră transplantate până la el. Dacă alți scriitori au creat înaintea lui «spiritul critic», cultural; dela el genul a intrat într'o fază literară pozitivă, de individualizare, pe care avea să o desăvârșească Titu Maiorescu.

Dar pentrucă vrem să precizăm cum a făcut tranziția, juxtapunem definiția dela 1867 a lui Titu Maiorescu din Cercetare critică: «Cea dintâiu și cea mai mare diferență între adevăr și frumos este: că adevărul cuprinde numai idei, pe când frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă»; — de această definiție dela 1861 a lui Radu Ionescu din Principiile criticei: «Știința este rezultatul inteligenței și ne expune adevărul prin abstracțiuni; arta se întemeiază mai mult pe imaginație și arătându-ne adevărul prin imagini plăcute, ne face a-l înțelege cu mai multă facilitate». Iar în «Critica literară» a justificat critica în acești termeni, cari nu se deosebesc mult de ai lui Titu Maiorescu; deși Radu Ionescu scrisese cu șase ani înainte: «pentru acest progres (al literaturii) critica este de cea mai mare trebuință și este cu adevărat folositoare», căci «cel mai însemnat scop al criticei este de a forma gustul publicului, prin expunerea adevăratelor idei asupra frumosului, pe care artele-și propun a-l reprezenta și pe care critica trebuie să-l caute în toate scrierile ce cercetează». «In alte țări — continuă Radu Ionescu în acelaș loc, persistând în impunerea ideii, — care au o literatură desvoltată, critica a ajuns a fi o putere și a avea o mare influență, pentrucă experiența a dovedit binele însemnat ce ea poate să facă».

La «raționalismul» său hegelian, dintre școalele literare, nu îi corespundea romantismul, astfel că din tot ce a scris rezultă, dacă nu o formulare, o apropiere, nemărturisită, de «clasicism» și «realism», — realism clasic. Radu Ionescu, după cum am văzut, studiază cu preferință «fabula»; mai târziu se ocupă de «discursul» atribuit lui

¹⁾ Chirița din Iași în «Independența», 1861, n. 38.

Măzăreanu ¹⁾, făcând comparații cu Bossuet și admiră la oratorul român «armonia cuvintelor și a frazelor, acele comparațiuni ferice, acea gradațiune în idei și acea avuție de expresiuni frumoase». Ca principiu organic în creația operei de artă și în viața scriitorului, nu admite salturile, ci «desvoltarea»: «dar mai adesea vedem scriitori desvoltându-se treptat și făcând fiecare scriere un nou progres», etc. Dar iată caracterizarea teatrului lui Alecsandri, în care vom sublinia cuvântul cu care-și indică gândirea: «Dacă piesele sale nu sunt comedie de școala cea mare; dacă nu ne reprezintă încă tipuri cari să personifice într'insele toate trăsăturile generale sub care se arată un vițiu în societate; dacă forma sau stilul comediilor sale nu poate fi încă privit ca în tot un model de literatură, dar cuprinde lucruri admirabile.» Și pentru că am citat păreri asupra teatrului, afirmația acestui raționalist, că «talentul are trebuință de a studia regule», îl duce direct la atacul de front al romantismului exagerat, ireal, contra căruia, dintr'un alt punct de vedere, îl atacase și Kogălniceanu. Radu Ionescu scrie: «după școala cea nouă romantică și în această teorie, care permite a pune pe scenă tot ce se întâmplă în viață, tot ce vedem în natură... vom găsi explicarea dramelor exagerate cari s'au numit prea bine epileptice, în care nu vedem nimic natural, nimic estetic, nimic care să înalțe spiritul și să formeze inima, nici caractere, nici pasiune, nici idei, nici stil» ²⁾. Ce cere dela literatură, după ce vorbește de Hugo că «a sărit cu dispreț peste orice regule»? Este un program clasic: «caractere, pasiuni, idei cari să concentreze într'insele caracterele, ideile tuturor și fiecare din noi să se simtă».

Spărăm să fim aproape de adevăr când alături de cuvântul «clasicism» adăugăm pe cel de realism sau «naturalism clasic», la care ne obligă constatarea că: «societatea noastră bine studiată are pentru comedie, pentru fabulă, pentru roman, scene, fapte, moravuri, caractere de cea mai mare originalitate»; numai scriitorul «pătrunzând în toate clasele societății, să le observe deaproape, să le studieze cu multă atențiune, și va găsi o lume întreagă și variată de tipuri și de moravuri originale».

Ideile acestea asupra înstrăinării literaturii române și revendicarea caracterului ei național, — cu care Radu Ionescu intră în filiațiunea ideilor naționale puse în circulație, cu forță culturală, de Mihail Kogălniceanu, — criticul de tranziție de sub domnia lui Cuza-Vodă, le-a exprimat în foiletoanele ziarelor ce conducea. Dar, departe de a fi atins de visurile lui Hugo:

¹⁾ «Necrologul lui Ștefan cel Mare» în «Revista Română», 1862, pag. 514—45. Tot în «Revista Română» a publicat în anii 1861—1862, «D-na Dora d'Istria».

²⁾ «Drame de Dumas» în «Independența», 1861, n. 53—54.

«O! la presse! ouvrier qui chaque jour s'éveille, «Et qui défait souvent ce qu'il a fait la veille» — Radu Ionescu a revenit asupra lor cu aceeași convingere ca și asupra raționalismului. În foiletonul despre Alecsandri a scris: «mijlocul cel mai puternic pentru un teatru ca să isbutească, este de a ști să intereseze publicul și publicul se interesează fără voie, când se înfățișează viața sa, societatea în care trăește...» Și se întreabă așa cum se întrebaseră înainte de el, Kogălniceanu și A. Ruso: «Cum se poate interesa publicul român când teatrul îi înfățișează viața și obiceiurile unei alte societăți, unde nu cunoaște și nu vede nimic din ceea ce simte, vede și întâlnește împrejurul său»? Teatru român să joace și scriitorii să scrie «piese pe cari să le putem înțelege, în care să vedem viața și obiceiurile noastre».

* * *

După sistematizarea, coordonarea și interpretarea ideilor acestui scriitor dela jumătatea veacului trecut, putem oare vorbi de o «actualitate» a lor? Acum când tradiția literară este asaltată de... noutăți — invenții cât mai singulare posibil în poezie, desmormântări în proză de școale cari proclamaseră ca principiu aducerea în scenă a tot ce se întâmplă în viață, «tot ce vedem în natură», afirmarea principală a impresiilor în critică; — nu este fără importanță să actualizăm adevărul istoric că dacă s'ar căuta o școală estetică în literatura noastră, nu se va găsi alta decât cea afirmată înainte și după Radu Ionescu, și ca unitate a criticii literare, dela Kogălniceanu începând, afirmarea categorică a biruinței spiritului constant asupra impresiilor fugitive.

«Spre a judeca o producțiune oarecare, critica trebuie să aibe înainte-i principii pe cari să întemeieze toate cercetările și aprecierile sale; căci nu e destul a exprima asupra unei opere impresiunile sale personale și a o judeca numai după simțământul său: aceasta nu este critică... Critica trebuie să aibe un ideal, un tip intelectual, mai presus de toate lucrurile cari există».

Judecata aceasta — tot a lui Radu Ionescu — este de completă actualitate, și cu puterea organică pe care o are tradiția unei culturi, se încorporează la judecarea scrierilor de către critică, «după principiile sale», la Kogălniceanu; și încorporează la îndreptarea acestei judecăți «obștei, nu persoanei», la Alecu Ruso; și încorporează la «impersonalitatea» lui Titu Maiorescu și la «moralitatea» lui Gherea. În unitatea de concepție a întemeietorilor și, în aceeași măsură, a celor ce au aplicat critica literară la literatura română, se află și se impune singurul îndreptar, singura orientare, astăzi ca și în viitor. Din această unitate — în care au putut varia influențele filozofice și metodele, dar «principiile» au rămas constante, — se desprinde, prin înclinațiunile scriitorilor români către anume idei și excluderea celor opuse, un aspect din viața spirituală a poporului român.

CRONICA MĂRUNTĂ

VEȘTILE din Rusia nu sunt întotdeauna pline de spaimă, așa cum ne-au obișnuit de patru ani telegramele cotidianelor sau însemnările rarilor călători ce-au străbătut vastul necunoscut al re-

publicei roșii. Printre atâtea știri de oroare, străbate neașteptat câte una pe care o cetim cu încântare. Deopildă reluarea anticelor cursuri în stradă, sub cerul liber, așa cum stătea scris în

visul utopic al lui Platon. In publicația sârbă, «Vorba», un drumeț întors acum din republica de peste Nistru, Augustin Cesarec, dă lămuriri curioase asupra acestor tribunale ale poporului, dela Moscova și alte orașe încă nepustiite. Un senat, acuzați, martori, procuror și apărător, împreună cu toată ceremonia judecătorească și formele cunvenite, adună norod în liberă stradă, uneori la teatru, la cazarmă, în școală, unde se întâmplă. Procesele judecate sunt de obicei de ordin politic; dar nu arareori se desbat teme sociale, religioase, literare și în general de cultură. De multe ori se angajează actori, cari joacă cu toată priceperea și însuflețirea cerută pentru a emoționa ori a infuria mulțimea. Procesele cele mai interesante și tendențioase, cu un scop de propagandă de Stat, sunt susținute de reprezentanți autentici ai procuraturii roșii și de membri ai «colegiului apărător» ținând de comisariatul juridic.

La un asemenea proces unde trebuia să apară un Sanin fictiv — eroul romanului lui Arțibașef — s'a imbulzit atâtea lume, încât a fost nevoie să se închidă porțile teatrului. Sanin, a fost înfățișat ca tipul negativ al istoriei umane, un feroce individualist, fără scrupule în apropierea de femei, o problemă în sfârșit sexuală, etică, socială și în ultima categorisire, revoluționară. După ce a zugrăvit mediul și epoca lui Sanin din punct de vedere social și politic, procurorul a cerut osândirea eroului lui Arțibașef. Acuzația a fost însă mereu întreruptă de protestările publicului, iar când a venit rândul sentinței, votul mulțimii a însemnat achitarea unanimă a lui Sanin — desnodământ neașteptat, care a indignat într'atâta apărătorul moralei sovietice, încât procurorul s'a ridicat în picioare și-a strigat peste capetele norodului: — «Sunteți niște huligani toți!..», și alte suave epitete sovietice.

Cu toate aceste episoade ce țin de comedie, gândul celor ce conduc Rusia de astăzi, atunci când au izbutit să învie vestitele debateri din piețele ateniene, dovedesc o cunoștință de aproape a psihologiei masselor, — cunoștință pe care au știut să și-o facă folositoare nu odată, împotriva veștilor aduse de telegraf, anunțând în fie ce săp-tămână o prăbușire ce nu mai vine.

LA Lugoj, centru românesc unde până acum fuseseră puține semnele de viață ale minorităților, apare de vre-un an o bătaioasă publicație «Magyar Kisebbség» (minoritatea maghiară) alături de care am văzut tipărindu-se astă primăvară, în redacțiune românească, «Glasul Minorităților», având aceeași părinte, pe d-nii Elemer Jakabfi, Ștefan Subjok și Josif Willer, fruntași în partidul maghiar dela Cluj. «Magyar Kisebbség», publicație politică, nu se oprește de loc la literatură; nu pentru aceasta a luat ființă. Rostul ei — nu-i vorbă foarte anevoios — era să aducă informațiuni cu privire la stările și tratamentul de astăzi al minorității ungurești din România, punându-le alături cu tratamentul cunoscut al minorităților din vechea Ungarie. Netăgăduit, era nevoie de mult curaj și de serioase cercetări, pentru a aduna îndestule fapte într'ajutor ca să poți apăra stările din trecut de sub unguri, descoperindu-le fericite, pe temeiul bunioară al cătorva întâmplătoare libertăți câștigate sub absolutism, și nu sub unguri, de către «Astra» din Sibiu.

Se vede că sora maghiară a «Glasului Minorităților» a simțit îndată această greutate, și privind egalitatea în drepturi a minorităților cu majoritatea drept o biruință a vremurilor noi, prin urmare a erei românești, nu o mai anără pe temeiul politicii lui Tiza. Lăsând mai domol programul vestit la început, tipărește acum numai folositoare deși din cale afară de tendențioase informațiuni, de azi și din trecut asupra minorității maghiare.

Astfel în numărul dela 1 Noemvrie, se aduce un răspuns d-lui deputat Leonte Moldovanu, privitor la aplicarea reformei agrare în Ardeal, cercând să arate că s'a făcut o nedreptate față de cultura ungurească reprezentată prin magnații deposedați; apoi informațiuni privitoare la așezarea grănicerilor săcui a căror comunitate de avere, socotită ca parte integrantă a Moldovei și răpită odinioară printr'o pace turco-austro-ungară, a fost expropriată de Statul român. Se mai fac comunicări cu privire la relațiunile principilor ardeleni cu principatele române.

Ne oprim la un fapt. In timp ce publicația maghiară din Lugoj își spune «Minoritatea maghiară»; publicația tipărită în românește, sub îngrijirea aceluiaș partid maghiar a fost botezată, «Glasul Minorităților»; — accentuând astfel năzuința de a monopoliza, mai cu seamă pe tărâm economic, reprezentanța minorităților în România. Se pare că pe lângă ținta de a crea o chestiune minoritară ungurească în Banat, aceasta a fost a doua pricină pentru care revista aceasta politică se tipărește tocmai la Lugoj.

CEI cari au străbătut, fie chiar numai în treacăt ținuturile alipite, s'au întors întotdeauna trist impresionați de înfățișarea străină a orașelor. Ne-o mărturisea nedumerit și oarecum indignat, un prietin de curând întors de pe drumuri ardeleni. Lipsa unei burghezii românești în orașele toate străine, va rămâne încă multă vreme o problemă anevoie de deslegat. Și se pare că tot ce s'a priceput Statul să facă până acum în această direcție, a fost doar să împiedice și să întârzie deslegarea ce-și căta ea singură drum, în chip firesc... N'am ști să găsim un cuvânt destul de greu pentru lipsa de pricepere oarbă, cu care se zădărnicește hotărît pornirea către acele orașe, a satelor din toate ținuturile de dincolo de vechile granițe. Mai cu seamă ne este mare nedumerirea când aflăm că în întreg Ardealul, Banatul și Crișana, nu este comună din care duzine de mici românași poartă la carte, la școlile secundare, să nu fi fost respinși la începutul acestui an școlar pe temeiul unei inexplicabile legi școlare introduse acum. Față de imbulzeala cum nu s'a mai pomenit, a tineretului nevârstnic dela sate către școala românească, legiuitorul a înțeles să cearnă tocmai astăzi elementele cu o sită cât mai deasă, supunându-le de două ori la examene; la sfârșitul cursului primar și la intrarea în școala secundară, după un metod care se va fi putut să fie bun, dar care n'a fost prea bun nici în vechiul regat. Iar această respingere dela carte, nu este suplinită cum s'ar crede, prin îndrumarea «plusului» la meserii; — de așa ceva nu ne îngrijim nici astăzi, cu toate că se socotesc la câteva mii numărul celor trimiși îndărăt la vitele dela pășune.

S'a spus că acesta ar fi fiind singurul mijloc pentru a stăvili accesul minorităților la școlile lor,

și că scopul urmărit de legea cea nouă, e micșorarea viitoarei burghezii străine. Lăsăm la o parte gândul absurd că o minoritate ignorantă poate fi mai folositoare înlăuntrul Statului decât una cultivată; acestea sunt capitole de politică culturală ce nu intră ușor în orice țeastă de legiuitor. Se întâmplă însă că tocmai legea aceasta cu strictețele ei, îndrumă spre meserii pe fii respinși dela școală ai minorităților, care aproape întotdeauna sunt oamenii dela oraș; în vreme ce de partea noastră, cei trimiși acasă, sunt copiii rășăriți din părinții plugari dela țară, pierduți pentru totdeauna târgurilor.

De când s'a întâmplat acest «pahod 'napoi na sat» al nenumăraților pui de ardeleni, au trecut două luni, și ne-a căzut nouă sarcina să le luăm cei dintâiu apărarea. Pentru că din tot micul teanc de ziare ce ne-au venit deatunci până astăzi de dincolo de munți, nu s'a ridicat nici un glas să arate îndoita primejdie, pentru cultură și pentru românizarea orașelor, ce nu se poate face prin traducție de firme numai și prin ukazuri de comandament de corp de armată.

Z

FRANÇOIS VI de la Rochefoucauld, prinț de Marillac, autorul celebrelor «Maxime», n'a fost întotdeauna un bătrân bolnav de podagră, întins în fotoliu, înconjurat de un cerc de doamne pe care le desfăta cu ale sale cuvinte de spirit, acide și de-o așteptciune necruțătoare. Fecior de adevărat nobil feudal, a trăit o tinereță aventuroasă de răboinic și de răsvrătit. Himerio și ambițios, n'a fost ispitit în adolescență de speculații intelectuale și de studii academice, ci a iubit cu mai multă patimă călăria, încrucșarea spadelor, vânătoreea în pădurile moșiilor părințești. E chiar greu de tot să poți imagina această dualitate într'un om, așa cum ne-o arată Emil Magne în «Le vraie Visage de la Rochefoucauld». După tinerețea rebelă, care l'a trecut și pe la Bastilia, a îmbătrânit meditând cu amarăciune la ingratitudea omenească, socotindu-se persecutat, deși el singur se întâmplase să fie cel mai tenace făuritor al propriilor nefericiri.

Care e adevărata figură a lui Rochefoucauld? E tânărul nehotărât, în dușmănie fățișă cu Richelieu și pe urmă cu Mazarin, omul care a torturat femeile ce l-au iubit; ori e bătrânul care cu toată vârsta înaintată a îmbrăcat încă odată pieptarul de oțel și a încălecat pentru a întovărăși regele la asediul orașului Lille? E autorul «Maximelor», prietenul tandru și melancolic al doamnei de La Fayette, acel care a murit cu «mândra și trista lui figură cu ochii îmbrumați» pe pieptul lui Bossuet; acel pe care M-me de Sablé îl găsea tot atât de mare prin suflet cât a fost prin naștere; — sau e egoistul ambițios care și-a exploatat până și dragostele femeilor, pentru a le atrage în conjurații viclene? Adevărata figură a lui Rochefoucauld rămâne o taină nedeslegată. Cu cât viața îi e scotocită mai adânc, cu atât apare mai lipsită de logică firească. Dar nici gloria literară nu e mai limpede. Emil Magne nu-și poate stăpâni bănușea, că ideile principale din «Maxime» — și mai ales idea centrală că sentimentele noastre se pierd în amor propriu ca fluviile în mare — toate acestea au fost împrumutate din cartea «La Sonde de la Conscience» a pastorului englez Daniel Dyke, tradusă în franțuzește de Jean Ver-

nueil. «Nimic din viața lui La Rochefoucauld — spune Emile Magne — nu ne îndreptățește să credem că avea o inteligență strălucită, că spiritul lui ar fi fost pregătit prin studii și meditații la o adâncire de gândire. Fără îndoială câștigase o mare experiență de oameni, dar această experiență va fi fost oare îndestulă pentru a-i da însușirea pur intelectuală de a generaliza? Nu pare de loc îndrăzneată presupunerea că lipsit de imaginație, își va fi însușit dela altul, după pilda altor scriitori contemporani, substanța căreia i-a transmis o formă diferită, mai concisă, mai densă, mai isbitoare».

Z

NUMAI câteva pagini cuprinde primul buletin al «Grupului de Studii filozofice și științifice pentru cercetarea ideilor noi» înființat anul trecut pe lângă Sorbona. Fascicola nu face decât să treacă în revistă conferințele rostite în cursul anului 1922—1923. Totuș se lămurește deplin din cele câteva file, rostul acestei întovărășiri între savanții cari se străduie să descopere un fir conducător în ideile noi despre viață și conștiință. S'au adunat în comitetul de conducere cărturari din toate ramurile științelor; profesorul Baldwin din Statele Unite și profesorul Ibrovak dela Universitatea din Belgrad; Bréhier ori Abel Rey dela Sorbona și Lalande, Fauconnet, Brunswick, Dumas dela Facultatea de litere; Signorelli dela Roma și Rutot dela Bruxelles — oameni de carte, de catedră ori de laborator din toate punctele cardinale ale cugetării de astăzi.

Știința și filozofia rămân cele două căi de cunoaștere pentru a atinge adevărul; una obiectivă, tinzând din ce în ce mai mult la notația impersonală a evenimentelor, către analiză și deducție; cealaltă subiectivă, aruncând ipotezele ca înfișeri de sondă în masa necunoscutului, încercând sinteze de idei și de sisteme, servindu-se mai cu seamă de inducție și apropiindu-se întrucâtva de misticism. Ele rezumă cele două tendințe ale spiritului omenesc ce nu pot fi despărțite. Orice problemă se oferă astfel ochilor din două părți de unde poate fi văzută; științific și filozofic. Pentru coordonarea acestor două tendințe a luat ființă gruparea pornită din inițiativa doctorului Allendy. Conferințele au străbătut principalele domenii ale cercetărilor și au încercat limpezirea celor dintâiu concluzii. Ele se îndreaptă către acea viziune sintetică a lumii pe care Maeterlink o evocă luminos în ale sale «Sentiers de la montagne».

Toate descoperirile ultimilor vremi, în toate domeniile, prevestesc o cale nouă deschisă umanității. Omul tinde către desvoltarea unor însușiri psihice noi; e astăzi vorba din ce în ce mai des de o viață psihică superioară care să iasă din limitele spațiului euclidian cu trei dimensiuni. Toți savanții, cu puține excepții, admit acum existența fenomenelor anormale. Cauzele lor adevărate nu vor fi cunoscute, decât atunci când ființa omenească va căpăta o mentalitate specială care să-i permită a nu considera exclusiv numai efectele, ci de a pătrunde în esența fenomenelor, pentru a prinde odată cu desfășurarea lor și cauza lor interioară. În cea din urmă conferință, care a încheiat ciclul primului an, Alvarez de Toledo, prevestește omului acest viitor. O evoluție care să-i îngăduie a intra în comunicație directă cu universul eteric,

așa că omul de mâine să aibă «acces firesc și normal dincolo de hotarele psihice de astăzi, în lumea gândirii pure».

Z

«CARAVANELE TĂCERII», volumul d-lui I. Valerian, cuprinde calități lirice care cer destulă răbdare pentru a le descoperi de sub bolovanii exagerărilor și absurdităților. Beduinul cântăreț a întârziat prea mult în lungul deșert nisipos («Pași pe nisip») al unui ceneclu lipsit de simțul măsurii și de controlul critice. Așa se explică sumedenia de noțiuni maxime cu efecte minime care încarcă acest prea «grabavnic» volum: Sahara, neant fururiu, Crist, muiezin, India, vulcani, Mahomed, strigoii, cratere, budism, coșmar, sicrie, Juda, urne, cripte, grote, Aлах, ciocli, albatros, haos, sfera cosmosului, scheletul lumii... O adevărată cosmomanie, semnificativă pentru începătorii lirici cari cred că, scriind cuvântul transcendențial, au înghesuit în el sensul Universului întreg. Amăgit de «viziuni cosmice» (titlul unui ciclu), d. I. Valerian își închipuie că e atât de uriaș încât își îngăduie să imbrânțească biata noastră planetă cu ieftinătăți de felul acesta:

Prin colbu-atător sori
Imi pare-atât de mic!.,
Că mă întreb
Cum de-am putut să'ncaip vr'odată
În coaja astrului pitic.

Cât despre «năpraznica vălvoare» personală, ea va goni «pe vechiul Soare» înlocuindu-l pur și simplu, de care lucru însuș Satan «se va'n cruci». Și odată așezat în centrul Universului, dacă stai să te gândești puțin, ce ți-ar mai rămâne de făcut sau de scris, d-le Valerian? Fiindcă strofe cum e următoarea nu sunt țâșnite din claritatea cuiva care a înlocuit soarele însuș:

Din cripta strâmtului destin
Absent ca o mumie,
Silabesc pe fruntea veșniciei
Sentința propriului declin.

O disciplină și un autocontrol ar putea să înlăture această sentință care nu e scrisă pe fruntea veșniciei, ci în versuri ca acestea:

Vin gros și cald de miere, cules într'o mulsoare
Din ugerul de soare.

Vin cules într'o mulsoare? Vin de miere sau vin de lapte? Un soare cu uger? Câte absurdități într'un vers și jumătate!

Nu le-am fi subliniat dacă d. I. Valerian n'ar a vea și poezii adevărate, cum e «Lumini întârziate» bogată în sugestii, cum sunt cele câteva din «Ciclul mării»:

Văzduhul s'a trezit cu noaptea'n cap
Și adunând din corturi toți pescarii
A strâns năvoadele și a plecat pe mare
Să pescuiască Soarele care deaseară
S'a dat afund și nu mai vrea s'apară

(Răsărit pe mare)

Sau «Iertarea lui Iuda» unde forma disciplinată conține și un gând îndrăzneț ce știe să creeze frumusețea nouă dintr'o temă veche. Volumașul l'am cetit cu regret și l'am închis, peste această ultimă poemă, cu nădejde...

NUMELE lui Nicolas Beauduin ne era cunoscut din câteva reviste franceze de avangardă, unde îl întâlneam sub poeme ciudate, cu versurile așezate geometric, după o arhitectură specială—«poeme sinoptice în mai multe planuri». Ni s'a părut interesant, măcar ca titlu de document curios, chipul cum ne explică această lirică nouă, pe care o socoate singura a viitorului. Într'o conferință rostită la Sorbona, Nicolas Beauduin numește poieții moderni, «lirici activi». Poieții cari nu mai văd în literatură o trecere de timp ori o evadare în afară din vieță și din spectacolul frământărilor contemporane, ci dimpotrivă manifestarea cea mai ascuțită a acestei vieți și acestor spasmi. Descoperirile științifice, răsturnările valorilor morale și intelectuale sunt pe cale de a crea un om nou, o nouă conștiință, «omul cosmogonic în care trăesc simultan toate faptele multiple ale globului». Ca să arate pluralitatea cinematică de astăzi, poetul conferențiar a arătat cum a părăsit cu încetul toate procedeele lirice vechi; toate succesive, unilaterale și monovorbe, pentru a căuta un nou fel de expresiune — poema sinoptică în mai multe planuri — un fel de mare orchestră modernă desfășurând la paroxism toate posibilitățile acustice și cari față de poezia tradițională e ceace e polimelodia față de vechia muzică în unison.

Poemele «La gare», «Temple moderne», «Notre-Dame de l'Usine», au fost proiectate în film la sfârșitul conferinței și recitate în acelaș timp de două artiste dela Comedia-Franceză. Poemele scrise au fost întovărășite astfel de o expresie spațială și plastică. Publicul a aplaudat și a rămas încântat. Posibil. Noi care am cetit poemele pur și simplu, în tipăritură, fără accesoriul cinematografului, am priceput mai puțin.

Fără îndoială, asta numai din pricină că n'am ajuns încă la conștiința subtilă și multiplă a omului cosmogonic...

Z

O pagină despre un uitat; Al. Antemireanu, găsim în cel dintâiu număr al revistei «Gheorghe Lazăr» tipărită la Brașov. Astăzi numele nu mai spune nimic. Legat de soarta ziarelor unde și-a risipit talentul și gândul, în fugare însemnări cu vieță de azi, A. Antemireanu e de două ori mort. Când am răsfoit acum doi ani o colecție veche din «Floare-Albastră» semnătura de sub articol ele de critică nervoasă, erudită și vehementă, părea ea însăș o floare uscată cu un slab parfum de moarte între filele galbene.

Feciorul de popă care ținuse piept cu atâta tineretă bătaioasă curentelor materialiste ale vremii, merita totuș o soartă mai bună decât uitarea desăvârșită. Apărător dărz al tradiționalismului, al bisericii, al naționalismului, știuse să nu cadă în banalitatea formulelor, în golul găunos al patriotismului, în ieftina literatură care ne-a dat pe urmă o galerie de păpuși bătoase îmbrăcate în panglici de trei colori. Pregătirea lui cărturărească temeinică îl destina în scrisul de gazetă să țină cu modestie un loc în urma lui Eminescu. Articolele și însemnările irosite anonim în colecția «Epocei» de vremuri, prelungeau cu ascuțit de condeiu proaspăt, lupta pe care a dus-o părintele sufletesc al nostru, al tuturor, în «Timpul». Oțica i-a înghețat ochii la treizeci de ani abia trecuți, înaintea de a fi dat altă carte decât o adunare de articole de mică însemnătate, și acelea cu nepuțință de găsit acuma, nici în rafturile anticvăriilor.

A APĂRUT :

IONEL TEODOREANU

A APĂRUT :

ULIȚA COPILĂRIEI

UN VOLUM 154 PAGINI CARTONAT 30 LEI
EDITURA CVLTVRA NAȚIONALĂ

RIVISTA MENSILE **DELTA** RIVISTA MENSILE

Redattori : Arturo Marpicati, Bruno Neri e Antonio Widmar
Redazione e Amministrazione : Via Giosuè Carducci 11, Fiume
Abonamento per l'estero : Un anno Lire 25.—

H I E N A

REVISTĂ POLITICO-SOCIALĂ. DIRECTOR : PAMFIL
ȘEICARU. / REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA : BUCUREȘTI,
STRADA ISVOR, 44 / APARE DE DOUĂ ORI PE LUNĂ.
ABONAMENTUL ANUAL LEI 200.— EXEMPLARUL LEI 5.—

LE CRAPOUILLOT

Revistă pentru literatură și artă. — Paris, 5
Place dela Sorbonne.

LES MARGES

Director Eugène Montfort. — Apare lunar.
Abonamentul anual 22 franci. — Administrația : Librairie de France 99, Boul. Raspail.
Redacția : 5, Rue Chaptal, Paris (IX-e).

Le Monde Nouveau

Revistă pentru strângerea legăturilor sociale, economice, literare și artistice. între Franța și străinătate.

Apare de 2 ori pe lună. — Abonamentul anual 50 franci. — Paris, 42, Boulevard Raspail, Paris (7-e).

Il Convegno

è la migliore rivista italiana di letteratura, di arte, di libri e di idee adatta ad un pubblico largo. — Direttore : Enzo Ferrieri.
Redazione-Amm.: Via Canova 25, Milano. Abon. L. 40.—
Estero, L. 50.— Collaborano al „Convegno“ i migliori scrittori italiani : Cesare Angelini, Paolo Arcari, Antonio Baldini, Massimo Bontempelli, Bonedetto Croce, Mario Casotti, E. Donadoni, Luigi Ercole, Giovanni Gentile, Piero Yahier, Carlo Linati, Eugenio Levi, Matteo Marangoni, Giovanni Papini, Alfredo Papini, Alfredo Panzini, Luigi Pirandello, Giuseppe Prezzolini, Giuseppe Raimondi, Luigi Russo, Federigo Tozzi, ecc.— La rassegna nell'anno 1922 oltre, a una prima parte dedicata ad ampii studii critici e a pagine di letteratura (versi, novelle, ecc.) avrà la seguente rubriche parte-mensili, parte bimensili! — Letterature italiana : E. Levi, E. Ferrieri, C. Angelini, G. Titta Rosa ; Letterature Straniere : C. Linati, G. Prampolini ; Letterature clasiche : Ettore Bignone ; Notte di filosofia : L. Russo ; Cronache di musica italiana e straniera : G. Bastianelli. Libri nuovi in libreria. Spoglio delle riviste. Ritratti in bianco e nero di scrittori e artisti italiani e stranieri.

CULTURA NAȚIONALĂ

SOC. ANONIMĂ DE EDITURĂ

CAPITAL SOCIAL LEI 50.000.000

SEDIUL CENTRAL
BUCUREȘTI
STRADA PARIS No. 1

SEDIUL CENTRAL
BUCUREȘTI
STRADA PARIS No. 1

TELEFON No. 57/62 / ADRESA TELEGRAFICĂ «CULTROM»

CĂRTINOU I APĂRUTE

M. PAȘCANU:

DREPTUL CAMBIAL

TRAIAN BRATU:

POLITICA
NAȚIONALĂ FAȚĂ
DE MINORITĂȚI

*AL. LASCAROV-
MOLDOVANU:*

HOTARE ȘI
SINGURĂTĂȚI

V. CONTA:

TEORIA
FATALISMULUI

R. ROLLAND:

COLAS BREUGNON

SEXTUS EMPIRICUS:

SCURTĂ EXPUNERE
A FILOZOFIEI
SCEPTICE

ANATOLE FRANCE:

BIRTUL LA
REGINA PÉDAUQUE

A. DAUDET:

SCRISORI DIN
MOARA MEA

MOLIÈRE:

ȘCOALA FEMEILOR

M. MAETERLINCK:

CICLUL MORȚII

ILUSTRAȚIA SĂPTĂMÂNALĂ

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA IN STRADA PARIS, No. 1

DE VÂNZARE LA TOȚI CHIOȘCARI I

EXEMPLARUL 12 LEI